

ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ - ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ ΠΕΛΛΑ

Ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος καὶ τὸ χωριὸ Παλαιὰ Πέλλα

ΑΡΧΑΙΑ ΠΕΛΛΑ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ΑΡΧΑΙΑ ΠΕΛΛΑ

Ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος καὶ τὸ χωριὸ Παλαιὰ Πέλλα

ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ - ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΥ
Ἀρχαιολόγου

... ..

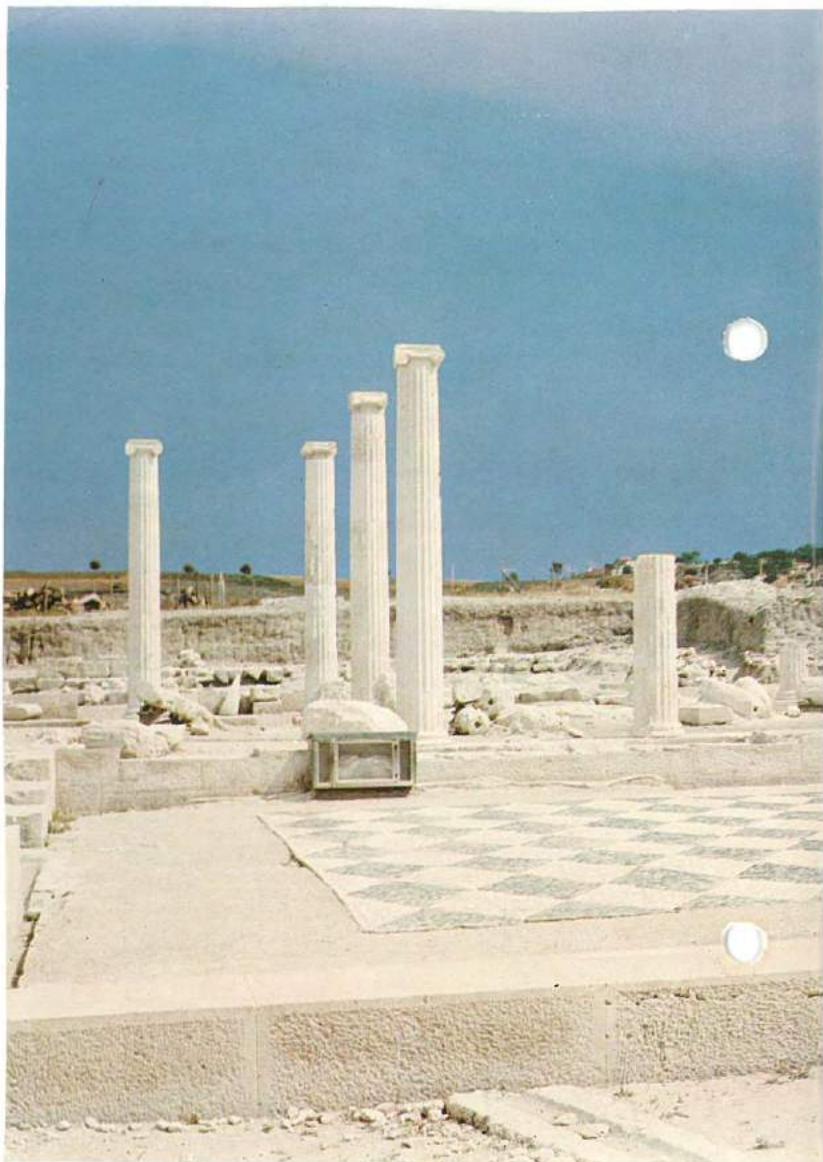
... ..

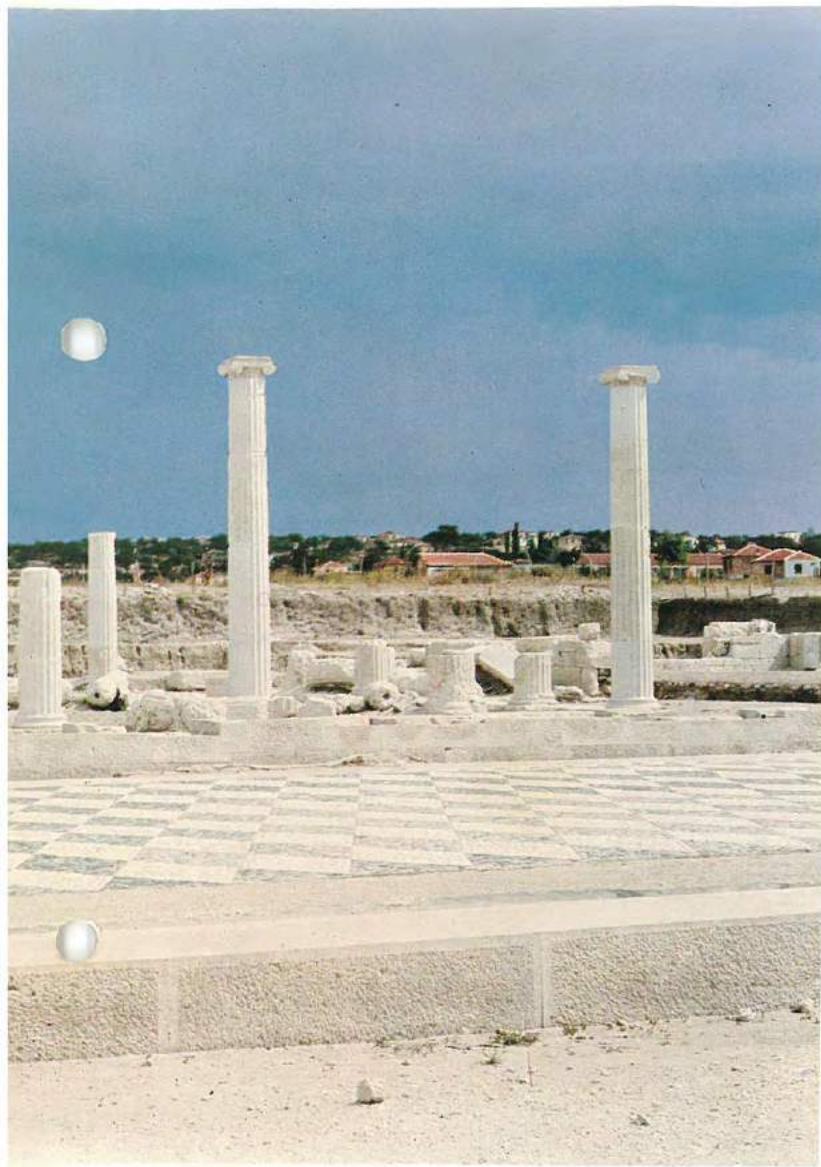
()

()

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Είσαγωγή	σελ. 9
Ιστορικό σημείωμα	10
Λίγα λόγια για τις ανασκαφές	26
Επίσκεψη του αρχαιολογικού χώρου	30
Ο χώρος γύρω στο Μουσείο	55
Τό χωριό Παλαιά Πέλλα και η "ἀκρόπολη"	58
Βιβλιογραφία	65
Σχέδια 1 και 2 (γενικό τοπογραφικό και κεντρικού τομέα)	

Πέλλα "... ἥπερ μέγιστη τῶν ἐν
Μακεδονία πόλεων..."

Ξενοφῶν, Ἑλληνικά V 2.13

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Πέλλα κρύβει μέσα της μιὰ γοητεία παράξενη, μυστηριακή θάλεγε κανείς, πού τήν ἀποκαλύπτει μόνο σ' ἐκεῖνον πού θά τήν ἀγαπήσῃ πραγματικά....

Ὁ Ὁδηγός αὐτός, πέρα ἀπό τόν καθαρά ἐπιστημονικό κατατοπισμό, σάν πρωταρχικό στόχο ἔχει νά βοηθήσει τόν ἐπισκέπτη στήν ἀνακάλυψη αὐτῆς τῆς γοητείας καθώς θά προχωρεῖ μέσ' ἀπό τίς σαθρές πέτρες πού κάποτε ἦταν σπίτια, καθώς θά ἀπλώνει τό βλέμμα του μακρῶς πέρα, πότε στά ὑψώματα καί πότε στόν κάμπο πού ἀποτελοῦν τό φυσικό πλαίσιο τῆς πόλης τοῦ Μεγαλέξανδρου.

Βέβαια στήν ἀποστολή του αὐτή ὁ Ὁδηγός δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι σύντομος καί προσωρινός, γιατί ἡ ἀνασκαφή τῆς Πέλλας εἶναι ἀκόμη στήν ἀρχή σέ σύγκριση μέ τή συνολική ἔκταση τῆς πόλης πού εἶναι περίπου 2 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Κ Ο Σ Η Μ Ε Ι Ω Μ Α

Ἡ Πέλλα, πού τό παλαιότερό της ὄνομα κατά τόν Στέφανο τόν Βυζάντιο ἦταν Βούνομος ἢ Βουνόμεια, ἀνήκε σύμφωνα μέ τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς στή Βοττιαία, τήν περιοχή δηλαδή ἐκείνη τῆς Μακεδονίας πού εἶχε πάρει τό ὄνομά της ἀπό τόν Βότωνα, τόν ἀρχηγό μιᾶς ὀμάδας Κρητῶν πού ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ σέ χρόνους μυθικούς.

Ἀπό τά βάθη τῆς προϊστορίας μᾶς ἔρχονται αὐτές οἱ πρῶτες πληροφορίες καί εἶναι περίπου οἱ μόνες γιά τήν περιοχή ὡς τήν ἐποχή τοῦ Ἡρόδοτου, ἂν ἐξαιρέσουμε λίγα ὄστρακα καί μερικά τυχαῖα εὐρήματα πού προδίδουν ὑπαρξη οἰκισμοῦ σέ χρόνους προϊστορικούς.

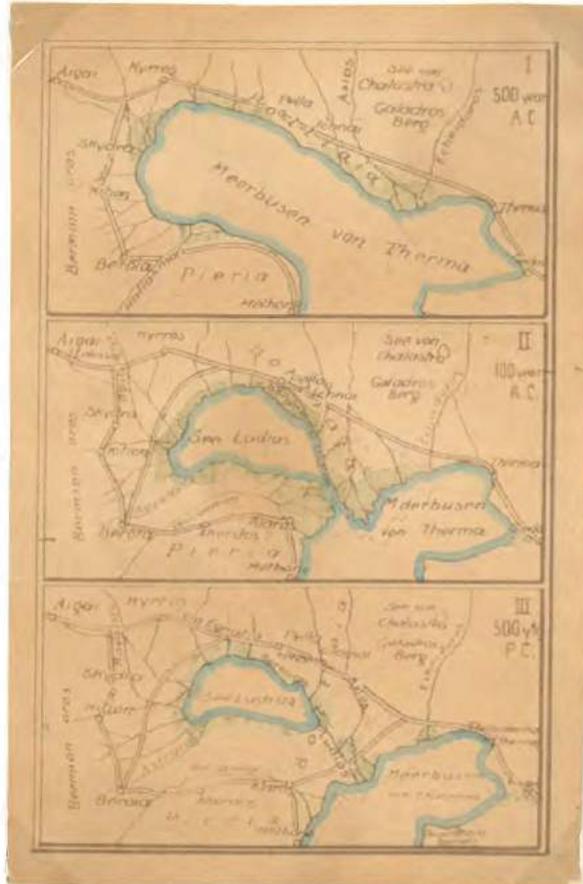
Εἰν. 1

Γιά τήν ἀρχαϊκή περίοδο, ἕνας χάλκινος ἱππέας πού δυστυχῶς ἔχει κλαπεῖ (εἰκ. 1) μαρτυροῦσε μέ τή μικροσκοπική μά ρωμαλέα παρουσία του τή ζωή στήν Πέλλα.

Στήν Ἱστορία ἐμφανίζεται γιά πρώτη φορά ἡ πόλη σ' ἕνα χωρίο τοῦ Ἡροδότου καί μαζί μ' αὐτήν καί τό πρῶτο μεγάλο πρόβλημα, πού δέν ἔχει βρεῖ ἀκόμη ὀριστικά τή λύση του: ἦταν ἢ δέν ἦταν παραθαλάσσια τότε ἡ Πέλλα; Γιατί ὁ Ἡρόδοτος (V II 123) λέει κατηγορηματικά: "...χώρην τήν Μυγδονίην τε καί Βοττιαίίδα τῆς ἔχουσι τό παρά θάλασσαν στεινόν χωρίον, πόλιες Ἰχναί τε καί Πέλλα". Περὶ τά 300 χρόνια ὄμως ἀργότερα, στή ρωμαϊκή περίοδο, τά πράγματα εἶναι τελείως διαφορετικά καί ἡ Πέλλα ἀναφέρεται πιά σαφῶς σάν μιά μεσόγειος πόλη. Ἡ ἀνάπτυξη βέβαια αὐτοῦ τοῦ μεγάλου θέματος ξεφεύγει ἀπό τά στενά ὄρια ἐνός ὁδηγοῦ, ἀλλά πρέπει νά ἀναφερθεῖ τό συμπέρασμα στό ὁποῖο ἔχουν λίγο - πολύ καταλήξει οἱ περισσότεροι ἐρευνητές. Σύμφωνα λοιπόν μέ τά δεδομένα πού ὑπάρχουν φαίνεται πώς πραγματικά γύρω στά 500 π.Χ. ἡ Πέλλα ἦταν ἀκόμη παραθαλάσσια, μά πώς οἱ μεγάλες προσχώσεις τῶν τεσσάρων ποταμῶν τῆς περιοχῆς (Ἀλιάκμονα, Λουδία, Ἀξιοῦ καί Ἐχέδωρου= σημ. Γαλλικοῦ) κάποια στιγμή ἀπέκλεισαν ἕνα τμῆμα τῆς θάλασσας πού ἔγινε πιά λίμνη (ἡ ἀρχαία Λουδία λίμνη = ἡ νεώτερη λίμνη Γιανψίτσῶν) κι ἔτσι ἡ Πέλλα ἀπό παραθαλάσσια πού ἦταν βρέθηκε

ἀποκλεισμένη στὸ ἐσωτερικὸς τῆς χώρας ὅπως δείχνουν οἱ ἐξῆς 3 χάρτες τοῦ A. STRUCK (ἀπὸ τὸ βιβλίο του MAKEDONISCHE FAHRTEN II, MAKEDONISCHE NIEDERLANDE, SARAJEVO 1908)

Δέν γνωρίζουμε λοιπὸν τίποτε ἢ σχεδὸν τίποτε γιὰ τὴν Πέλλα μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ "Πατέρα τῆς Ἱστορίας"...

Γιὰ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἔνα θαυμάσιο κυνηγόσκυλο πού ἀνήκει στοὺς γύρω ἀπ'τά 460 π.Χ. χρόνους (εἰκ. 2) ἀφήνει νά καταλάβουμε πὼς ἡ Πέλλα ἀσφαλῶς δέν ἦταν ἀσήμαντη πόλη,

τότε, ἀφοῦ εἶχε νά δείξῃ τόσο λαμπρά καλλιτεχνήματα. Ἡ σημασία τοῦ εὐρήματος αὐτοῦ, πού προέρχεται ἀπό περισυλλογή καί εἶναι τώρα στό Μουσεῖο, εἶναι ιδιαίτερα μεγάλη γιά τήν Πέλλα, γιατί δέν ἔχει βρεθεῖ ἀκόμη τό τμήμα τῆς πόλης πού ἀνήκει στούς κλασσικούς χρόνους.

Στό δεύτερο μέρος τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα δύο λακωνικές μνεῖες ἀπό τόν Θουκυδίδη (II 99.3-4 καί IX 100. 3-4) χωρίς τήν παραμικρή περιγραφή, εἶναι οἱ μόνες εἰδήσεις γιά τήν Πέλλα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς κι ἔτσι φθάνουμε πιά στά χρόνια τοῦ πρώτου μεγάλου βασιλέα τῆς Μακεδονίας, τοῦ Ἀρχέλαου (413 - 399 π.Χ.) πού ἀντί νά φωτίζει λίγο τή= μέχρι τώρα χαμένη στό σκοτάδι τῆς ἔλλειψης πληροφοριῶν ἱστορία τῆς Πέλλας, πῆν μπερδεύει ἀκόμη περισσότερο, προσθέτοντας μέ τήν παρουσία του ἕνα δεύτερο πρόβλημα. Στόν Ἀρχέλαο ἀποδίδεται ἀπό τούς περισσότερους ἐρευνητές ἡ μετάθεση αἴς πρωτεύουσας τῆς Μακεδονίας ἀπό τίς Αἰγές, ὅπου ἦταν πρίν, στήν Πέλλα πού ἦταν τότε ἀκόμη μάλλον κοντά στή θάλασσα. Παρ' ὅλα ταῦτα, οἱ γνώμες εἶναι διχασμένες γύρω ἀπό τό θέμα, γιατί συμπερασματικά μόνο καταλήγη κανεῖς σ' αὐτήν τήν ἄποψη χωρίς νά ἀναφέρεται τίποτε τό συγκεκριμένο ἀπό τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἀλλά καί ἡ ἀρχαιολογική ἐρευνα δέν ἔχει προχωρήσει ἀρκετά, ὥστε νά ὑπάρχουν στοιχεῖα πού νά μαρτυροῦν μέ τρόπο κατηγορηματικό ἀπό ποιόν βασιλέα ἔγινε ἡ μετάθεση τῆς πρωτεύουσας.

Ξέρουμε πώς ὁ μέγας ζωγράφος Ζεῦξις διακόσμησε ἕνα ἀνάκτορο γιά τόν Ἀρχέλαο, ὅπως ἀναφέρει ὁ Αἰλιανός στήν Ποικίλη Ἱστορία του (XIV 17).

Ἀλλά ποῦ ἦταν αὐτό τό ἀνάκτορο; Ἄν ὁ Ἀρχέλαος ἦταν ἐκεῖνος πού ἔκανε τή μετάθεση τῆς πρωτεύουσας

στήν Πέλλα, τότε λογικό είναι ο Ζευξίς να διακόσμησε=τό καινούργιο ανάκτορο που ασφαλώς θα κτίσθηκε εκεί ή ακόμη τό ανάκτορο που προϋπήρχε εκεί, αν ή μετάθεση είχε γίνει από προγενέστερο βασιλέα. Αν όμως ή μετάθεση πραγματοποιήθηκε μετά τόν 'Αρχέλαο πράγμα όμως μάλλον άπίθανο, τότε ο Ζευξίς θα διακόσμησε τό ανάκτορο τής πρώτης πρωτεύουσας, τών Αίγών.

Ύπήρχε πάντως ανάκτορο στήν Πέλλα και είναι μάλιστα τό πρώτο κτήριο τής πόλης που αναφέρεται από τίς πηγές, χωρίς όμως να καθορίζεται και ή θέση του (Σκύλαξ, Περίσπλους 66). Τό πιθανότερο είναι πως ένας από τούς δύο λόφους τής Πέλλας επιφυλάσσει στους αρχαιολόγους τήν έκπληξη ν'άποκαλύψη κάποτε μέσ'άπ'τά χώματά του τό παλάτι του Φίλιππου και του Μ. 'Αλεξάνδρου.

Γιά τήν εποχή του 'Αρχέλαου γνωρίζουμε ακόμη πως κάλεσε στήν αύλήτου - κι αύτή όπως είδαμε πρέπει μάλλον να ήταν στήν Πέλλα - πολλές προσωπικότητες όπως ο έπικός Χοιρίλος, ο έποποιός Νικήραπος, ο τραγικός 'Αγάθων, ο Μελανιπίδης ο διθυραμβοποιός κ.ά. και πάνω άπ'όλα ο Εύριπίδης, που πέθανε άλλωστε στή Μακεδονία. Μεγάλη θα ήταν ή συγκίνηση αν κάποια μέρα οι έρευνες κατέληγαν στήν ανακάλυψη του θεάτρου τής Πέλλας (σ. 19 και 60), όπου ασφαλώς θα είχαν παιχθῆ τά έργα του μεγάλου τραγικού.

Καί ἡ Πέλλα συνεχίζει τήν πορεία της μέσα στήν Ἱστορία, τυλιγμένη σ' ἓνα πέπλο αἰνίγματος καί μυστηρίου καί ὡς πρός τή θέση της καί ὡς πρός τή σημασία της μέσα στό μακεδονικό κράτος, μ' ὄλο πού ὁ Ξενοφῶν, ὅταν μιλάει γι' αὐτήν λέει πῶς ἦταν ἡ "μεγίστη τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων..."

Ἄλλά καί τό ἴδιο τό ὄνομά της χάνεται, ἀναλύεται κατά κάποιο τρόπο μέσα στίς διάφορες, μῦθικές καί μή, ἐκδοχές γιά τήν ἐτυμολογία του. Ἐνας μῦθος θέλει κάποιον ἥρωα Πέλλα (Στεφ. Βυζ. λ. Πέλλα) ἰδρυτή της, "κτίσαντα", πού τῆς ἔδωσε τάχα τό ὄνομάτου, μά δέν μᾶς λέει καμμιά ἄλλη λεπτομέρεια. Ἄλλος μῦθος διηγεῖται λακωνικά πῶς χρωστάει τό ὄνομά της ἡ πόλη σέ μιά τεφρόχροη ἀγελάδα: "ὅτι Πέλλη ἐκλήθη διά τό ἀπό βοός εὐρῆσθαι τήν προσηγορίαν Πελλῆς τό χρωμα, ὃ ἐστί τεφρῶδες κατά τήν Μακεδόνων φωνήν" ἢ ὅπως σπεύδει νά προσθέσει ὁ Θύλπιανός πού μᾶς δίνει αὐτές τίς πληροφορίες "παρά τούς Πέλλας, τούς λίθους κατά τήν Μακεδόνων φωνήν". Τήν ἐκδοχή αὐτή, δηλαδή τήν προέλευση τοῦ ὀνόματος "Πέλλα" ἀπό τά βραχώδη ὑψώματα τῆς περιοχῆς, ὑποστηρίζουν οἱ περισσότεροι ἐρευνητές.

Πρέπει νά φθάσουμε στό τέλος τῶν κλασικῶν χρόνων καί στήν ἐλληνιστική ἐποχή γιά νά μπορέσουμε νά ποῦμε μέ βεβαιότητα ὀρισμένα πράγματα.

Τό ὄνομα πιά τό βρίσκουμε σέ σφραγίσματα

κεραμίδων πού ἀνήκουν στό τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα (εἰκ. 3) καί πού μπορεῖ κανεῖς νά τά δεῖ στό Μουσεῖο.

Εἰκ. 3

καί εἶναι ἐπίσης ἀπολύτως βέβαιο πώς ἐπί Φιλίππου Β' (356 - 336 π.Χ.) ἡ Πέλλα εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ μακεδονικοῦ κράτους.

Ὁ Δημοσθένης βέβαια, ὅλος κακία καί μῦθος γιά τόν Φίλιππο, δέν χάνει τήν εὐκαιρία νά χαρακτηρίσει τή γενέτειρα τοῦ ἐχθροῦ του "χωρίον ἄδοξον καί μικρόν" ἔχοντας τήν ἐπιείκεια νά λέει "τότε", ὅταν δηλαδή ὁ Φίλιππος ἦταν μικρός. (Περί τοῦ στεφάνου 247). Ἀλλά γεγονός εἶναι πώς ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλέα τούτου ἡ Πέλλα γίνεται τό κέντρο ἀπό ὅπου περνοῦν οἱ πάντες καί πού γι' αὐτήν ὁ ἄλλος ἐχθρός τοῦ Δημοσθένη, ὁ Αἰσχίνης, μάς δίνει ὀρισμένες πληροφορίες τοπογραφικές περίεργες: λέει (Περί τῆς παραπρεσβείας 124) πώς ὁ Δημοσθένης τόν κατηγορεῖ ὅτι εἰσέπλευσε μ' ἕνα μονόξυλο ἀπό τόν ποταμό Λουδία καί πῆγε νά συναντήσῃ τόν Φίλιππο. Ποῦ πῆγε καί συνάντησε ὁ Αἰσχίνης μέ μονόξυλο τόν Φίλιππο;

Στό ανάκτορο; Φαίνεται μάλλον άπίθανο, γιατί ή φυσιολογική θέση ενός άνακτόρου είναι πάντα στά ύψώματα, κι'όπως είπαμε πιθ πάνω, εκεί θά πρέπει κάποτε νά βρεθεϊ, σ'έναν άπό τούς δυό λόφους τής Πέλλας, τό λόφο του χωριου "Π.Πέλλα" και τή λεγομένη "άκρόπολη". Μάλλον λοιπόν ό Αίσχίνης πηγε νά συναντήσσει τόν Φίλιππο στόν περίφημο "Φάκο" (είκ. 4) τήν νησίδα-φρούριο τών Μακεδόνων βασιλέων πού βρισκόταν στά νότια τής πόλης μέσα στά τέλματα και όπου φυλάγονταν και ό θησαυρός, ή "γάζα" (Διόδωρος XXX 11,1)

Είκ. 4

"Έτσι φθάνουμε στην εποχή του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου χωρίς ούσιαστικά νά γνωρίζουμε τίποτε τό ιδιαίτερο, ούτε για τήν ιστορία, ούτε για τή θρησκεία, ούτε για τή μορφή τής Πέλλας και έλάχιστα μόνο πράγματα για τά οίκοδομήματά της.

'Αλλά ό Μ. 'Αλέξανδρος μέ τήν άκτινοβολία τής προσωπικότητάς του και τήν άσύλληπτη σε μέγεθος στρατιωτική του δράση, έρριξε περισσότερο σκιά παρά φως στην ιστορία τής γενέτεράς του, πού μολονότι γίνεται χάρη σ'αυτόν

παγκόσμια γνωστή, εξακολουθεῖ ἐντούτοις νά μένει ὡς πρὸς τή μορφή της ἡ μεγάλη ἄγνωστη.

Παρ' ὅλα τὰ μεγαλεπίβολα σχέδιά του ὅμως ὁ Μ. Ἀλέξανδρος φαίνεται πὼς εὔρισκε καιρό ν' ἀσχοληθῆ καί λίγο μέ τήν πόλη του, γιατί ὁ Πλούταρχος (Ὅτι οὐδ' ἠδέως ἦν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον 13) μᾶς πληροφορεῖ πὼς θέλησε νά κάνει τό προσκήνιο τοῦ θεάτρου στήν Πέλλα ἀπό χαλκό, μά δέν τόν ἄφησε ὁ τεχνίτης γιά λόγους ἀκουστικῆς. Ἡ πληροφορία αὐτήν εἶναι ἰδιαίτερα σημαντική, γιατί εἶναι ἡ μοναδική γραπτή μαρτυρία πού ἀναφέρεται στό θέατρο τῆς Πέλλας, πού ἡ ἀρχαιολογική σκαπάνη δέν εἶχε ἀκόμη τήν τύχη νά τό ἀνακαλύψῃ. Ἐπίσης, εἶναι γνωστό πὼς γιά τόν Μ. Ἀλέξανδρο ἐργάσθησαν οἱ μεγαλύτεροι καλλιτέχνες τῆς ἐποχῆς ὅπως ὁ Ἀπελλῆς, ὁ Πυροτέλης, ὁ Λεωχάρης καί ὁ Λύσιππος.

Ἄς ξαναγυρίσουμε ὅμως στά οἰκοδομήματα τῆς Πέλλας. Ἐκτός ἀπό τό ἀνάκτορο, τόν Φάκο καί τό θέατρο, πού γι' αὐτά μιλήσαμε πρὶν πάνω, γνωρίζουμε καί τήν ὕπαρξη ὀρισμένων ναῶν. Συγκεκριμένα ὁ Ἰουστῖνος (XXIV 2,7) ἀναφέρει νά τοῦ Διὸς καί ὁ Πausανίας (I 16,1) μιλάει γιά τόν βωμό του πού ὑπῆρχε στήν Πέλλα. Ἀλλά καί ἡ Ἀθηναῖα εἶχε ἀσφαλῶς τόν ναό τῆς καί σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ Λιβίου (XLII 51, 1-2) ἡ λατρεία της μέ τήν ἐπωνυμία "Ἀλιίδημος" φαίνεται πὼς ἦταν ἰδιαίτερα σημαντική στή Μακεδονική πρωτεύουσα. Μήπως ἄραγε τὰ μεγάλα πῆλινα εἰδώλια πού βρέθηκαν στίς ἀνασκαφές, μέ τὰ μεγάλα κέρατα

βοός στο κράνος, νά ἀπεικονίζουν αὐτή τήν Ἄλκιδημο
Ἄθηνᾶ (εἰκ. 5) τή "βοόκραιρον" πολεμική θεά πού
προστάτευε τήν Πέλλα;

Εἰκ. 5

Στήν ἐποχή τῶν Διαδόχων, ὅταν βασιλέας τῆς Μακεδονίας ἦταν ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ἡ Πέλλα ἔγινε σπουδαῖο λιμάνι ὅπου μάλιστα ναυπηγήθηκε κι ἕνα τμῆμα τοῦ στόλου πού συγκρότησε ὁ βασιλέας αὐτός (Πλούταρχος, Δημ. 43) . "Ἐτσι, φυσικό ἦταν νά λατρεύουν καί τόν θεό τῆς θάλασσας στήν Πέλλα, καθώς μαρτυρεῖ τό θαυμάσιο ἀγαλμάτιο τοῦ Ποσειδῶνα, (εἰκ. 6) πού ὑπάρχει στό Μουσεῖο τῆς καί βρέθηκε τό 1957.

Μιάς καί γίνεται ὅμως λόγος γιά τίς λατρεῖες στήν Πέλλα πρέπει νά τονισθεῖ καί ἡ ἰδιαίτερη ἔμφαση στή λατρεία τοῦ Ἑρακλῆ, ὅπως προκύπτει ἀπό ἐπιγραφές πού βρέθηκαν στήν περιοχή, καθώς καί ἄλλα δεδομένα. Τοῦτο εἶναι ἄλλωστε αὐτονόητο γιατί οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας θεωροῦσαν τούς ἑαυτούς τους κατευθεῖαν ἀπογόνους τοῦ Ἑρακλῆ. Ἄλλες, βεβαιωμένες ἀπό ἐπιγραφές καί νομίσματα, λατρεῖες στήν Πέλλα εἶναι τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Δία Μειλίχιου, τῶν Μεγάλων θεῶν τῶν Μουσῶν, τοῦ Ἑρμῆ, τῆς Νίκης, τῆς Δήμητρας καί τοῦ Ἀπόλλωνα.

Γενικά, πάντως, ὅπως μπορεῖ κανεῖς νά δεῖ, πολύ λίγα πράγματα γνωρίζουμε γιά τήν Ἑλληνιστική Πέλλα ἀπό τίς πηγές. Εὐτυχῶς ἡ ἀρχαιολογική σιαπάνη ἀποκάλυψε ἀρκετά γιά τήν περίοδο αὐτή, ὥστε νά μὴν ὑπάρχει ἀμφιβολία γιά τό μέγεθος καί τό μεγαλεῖο τῆς πόλης, τοῦλάχιστον μέχρι καί τήν ἐποχή τοῦ Ἀντίγονου τοῦ Γονατᾶ (277-239 π.Χ.). Βέβαια, ὁ Ἀντίπατρος ὁ Θεσσαλονικεύς, ποιητής τῆς στροφῆς τῶν αἰώνων (1ος π.Χ.-1ος μ.Χ.αί.) λέει γεμᾶτος μελαγχολία πῶς ἡ Πέλλα χάθηκε μαζί μέ τόν Μ. Ἀλέξανδρο... Ἀλλά ἡ πραγματική καταστροφή τῆς ἐπέρχεται τό μοιραῖο ἔτος 168 π.Χ. ὅταν ὁ τελευταῖος βασιλέας τῆς Μακεδονίας, ὁ Περσεύς, μὴ μπορώντας νά σταματήσει τούς Ῥωμαίους ἠττήθηκε ἀπό τόν ὑπατο Λ. Αἰμίλιο Παῦλο στήν Πύδνα.

Γιά τήν καταστροφή τῆς πόλης δέν ὑπάρχει καμμιά πληροφο-

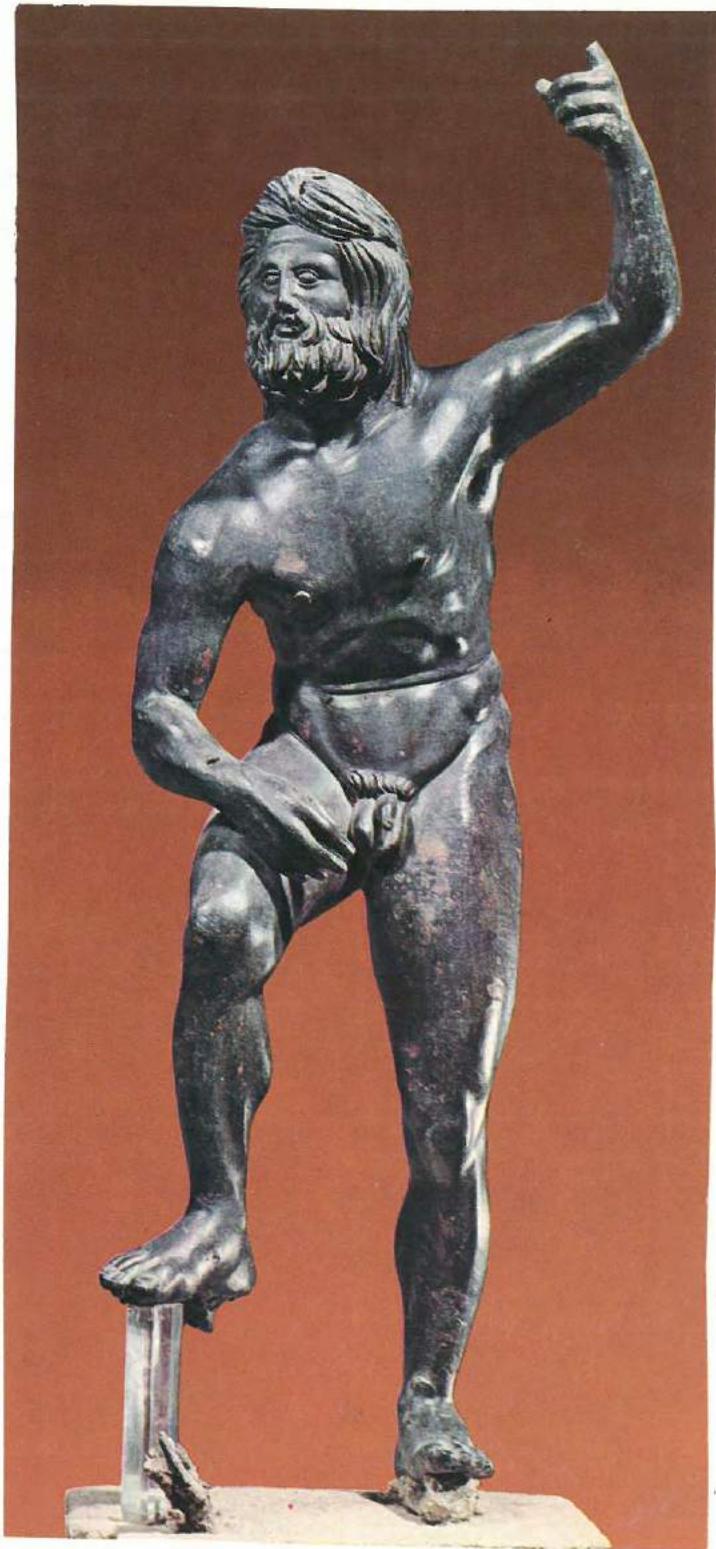

Fig. 6

ρία. Είναι όμως τραγικό τό γεγονός ότι ή πληρέστερη περιγραφή που υπάρχει για τήν Πέλλα στις αρχαίες πηγές έγινε, κατά κάποιο τρόπο, από τόν έχθρό της λίγες ώρες πριν από τήν κατάληψή της. Συγκεκριμένα ο Δίβιος (XLIV 46. 4-11) που αναφέρεται στο γεγονός αυτό, διηγείται πώς ακριβώς έβλεπε ο Λ. Αιμίλιος Παύλος από μακριά τήν πόλη, στο στρατόπεδο που είχαν στήσει οί Ρωμαίοι σε απόσταση 1 μιλίου μακριά απ'αυτήν. Έτσι μαθαίνουμε για πρώτη φορά μέ τρόπο κατηγορηματικό πώς ή Πέλλα περιβαλλόταν από τείχη που χωρίζονταν από τά τείχη του φρουρίου Φάκου μέ μία τάφρο γεμάτη νερό (ποταμό, λέει ο Δίβιος) και πώς υπήρχαν γύρω έλη. Στόν Φάκο μέσα υπήρχε και ο βασιλικός θυσασυρός, γιατί έπρόκειτο φυσικά για ένα μέρος απόλυτα ασφαλές και άπροσπέλαστο.

Τό μεγαλειό [✱] άλλωστε τής πόλης παρουσιάζεται ανάγλυφο και μέσ' από τήν περιγραφή τής λείας που αποκόμισαν οί Ρωμαίοι και που τήν εξέθεσαν στήν 'Αμφίπολη: πλήθος άγαλμάτων και ύφασμάτων και άγ- γεϊα από χρυσό, άσημι, χαλκό και έλεφαντόδοντο (LIVIUS^{XLV} 33.5-8) Μία μικρή ιδέα όπου αυτού του πλούτου είχαμε τήν τύχη νά πάρουμε κι έ- μεϊς μέ τήν ανακάλυψη τών θησαυρών από τούς τάφους Δερβενίου και Βεργίνας...

Στά χρόνια τής Ρωμαιοκρατίας ή Πέλλα γίνεται πρωτεύουσα τής γ' μερίδας και γύρω στά 30 π.Χ. γίνεται COLONIA. Έχει χάσει όμως τελείως τήν αίγλη της και παραμένει ένας άπλός σταθμός πάνω στήν Έγνατία Όδό.

Γύρω στά 100 μ.Χ. ο Δίων ο Χρυσόστομος θά πει στόν 1ο Ταρ- σικό του λόγο (26-27) πώς αν κάποιος διαβεί τήν Πέλλα δέν θά δεϊ κανένα σημάδι πόλης έκτός από πολλά σπασμένα κεραμίδια... Καί τώρα, όταν ή αρχαιολογική σκαπάνη φθάνει στό λεγόμενο "στρώμα καταστροφής" αντικρύζει κανείς ακριβώς τό θλιβερό ένεϊνο θέαμα που είδε και πε- ριγράφει ο Δίων: "... ούδέν, δίχα του πολύν κέραμον είναι συντετριμ- μένον έν τῷ τόπω..." (είκ. 7).

“Ομως τὰ σπασμένα αὐτὰ κεραμίδια στάθηκαν φύλακες καί προστά-
τες τῆς Πέλλας γιά αἰῶνες ὀδοκλήρους, αἰῶνες πολυτάραχους γιά τή
Μακεδονική γῆ, σιωπηλούς καί σκοτεινοὺς γιά τήν πρωτεύουσά της,
πού μόλις τόν 19ο αἰῶνα ἄρχισε πάλι νά βγαίνει δειλά ἀπό τήν ἀφά-
νεια, χάρη στό ἐνδιαφέρον μερικῶν ξένων περιηγητῶν καί ἐρευνητῶν.

Εἰς, 7

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

Τῆ γενέτειρα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ξεχασμένη στὰ βάθη τῶν αἰώνων, θυμῆθηκε τό ἔτος 1913 τό Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας στήν Ἀθήνα. Ἔτσι, κατ'έντολή του, στή Μακεδονική γῆ πού μόλις εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τόν Ὀθωμανικό ζυγό, ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος, τότε Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας, ἄρχισε τίς ἔρευνες μέ βάση τίς ἀρχαῖες μαρτυρίες καί τίς περιγραφές περιηγητῶν καί ἐρευνητῶν.

Οἱ πρώτες ἔρευνες ἔγιναν τό 1914 καί συνεχίσθηκαν τό 1915, λίγο πιο δυτικά ἀπό τόν χώρο τῶν σημερινῶν ἀνασκαφῶν καί τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν πολύ ἐνθαρρυντικά. Βρέθηκαν δύο οἰκίες τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, μία κρήνη μέ ὑπέργειο καί ὑπόγειο τμήμα (ὅπου ὁ ἄγγελος σιάλα ἀπό 30 σιαλοπάτια) καί ἀρκετά, πολύ ἐνδιαφέροντα κινητά εὐρήματα, κυρίως χάλκινα.

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου δυστυχῶς ἐμπόδισε τή συνέχιση τῶν ἐργασιῶν καί οἱ νεώτερες ἔρευνες ἄρχισαν μόλις τό ἔτος 1957, ὕστερα ἀπό τήν τυχαία ἀνακάλυψη ἑνός σπονδύλου ἀπό ἰωνικό κίονα στό ὑπόγειο ἑνός σπιτιοῦ.

Ἀπό τότε οἱ ἀνασκαφές συνεχίζονται ὡς τώρα, μ'ἓνα μικρό μόνο διάστημα διακοπῆς μεταξύ 1972 καί 1975 καί τὰ πάντοτε πλούσια εὐρήματα ἀποκαλύπτουν, ὀλοένα καί περισσότερο τό μεγαλεῖο καί τή λάμψη μιᾶς πόλης πού ἡ ζωὴ της σταμάτησε ξαφνικά...

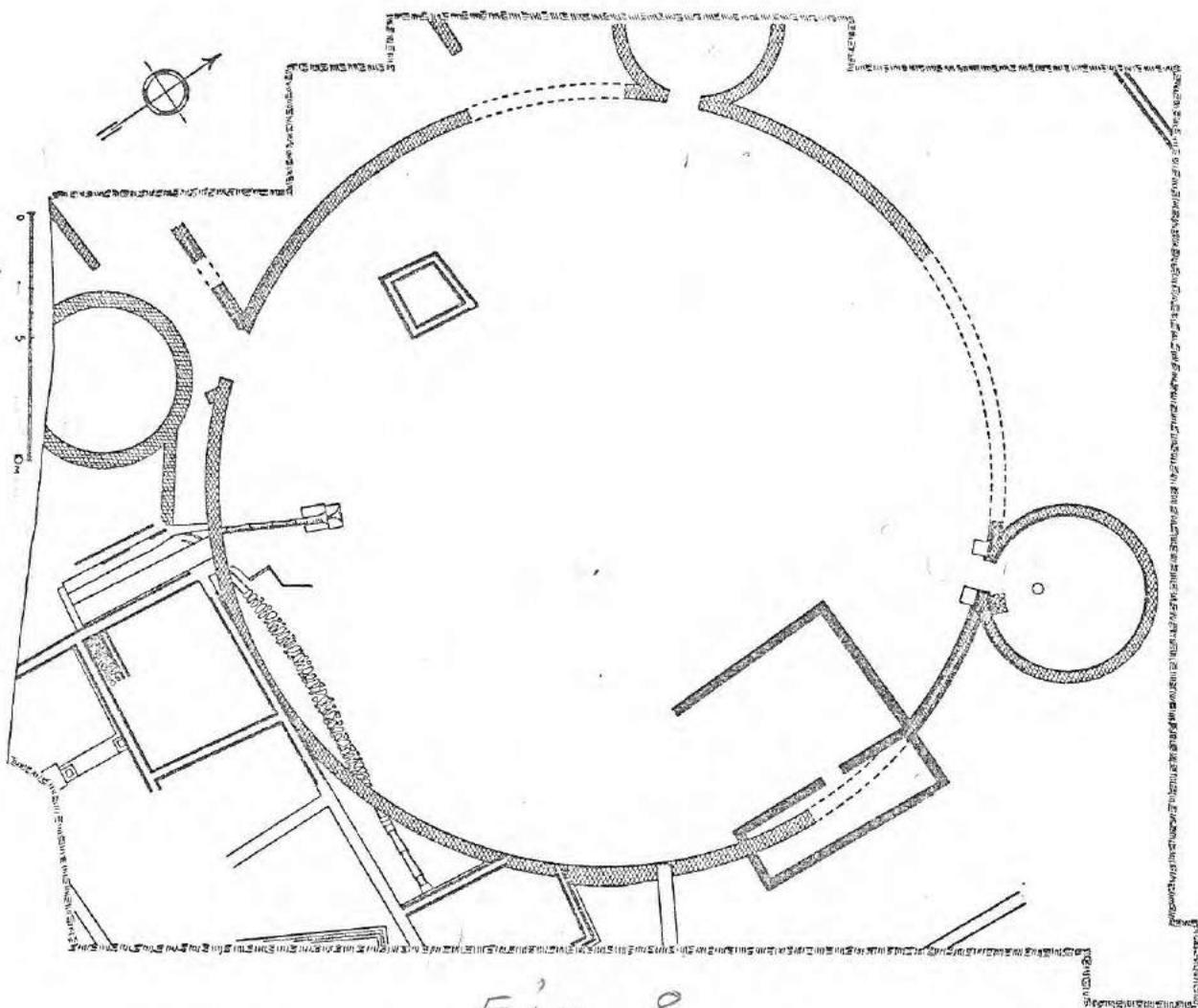
Ἡ ἔκταση τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Πέλλας χωρίζεται σέ διάφορους τομεῖς (σχέδιο 7).

Ὁ τομέας I εἶναι ὁ κεντρικός, ὅπου βρίσκονται τὸ γνωστὸ πιάσ' ὄλους ἰωνικὸ περιστύλιο καὶ οἱ οἰκίες μὲ τὰ θαυμάσια ψηφιδωτά.

Οἱ τομεῖς II καὶ III βρίσκονται στὸν ἕνα (τὸν δυτικὸ) ἀπὸ τοὺς δύο λόφους τῆς Πέλλας, ποὺ εἶναι γνωστὸς ὡς "ἀκρόπολη" καὶ παρουσιάζει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον, λόγῳ τῶν ἐντυπωσιακῶν σέ ὄγκο θεμελιώσεων ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἐκεῖ. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν "ἀκρόπολη" πηγαίνοντας ἀπὸ τὸ χωριὸ Παλαιὰ Πέλλα ποὺ εἶναι χτισμένο στὸν ἀνατολικὸ λόφο (γιὰ λεπτομέρειες βλ. τὸ κεφάλαιο "Τὸ χωριὸ Παλαιὰ Πέλλα καὶ ἡ ἀκρόπολη").

Οἱ τομεῖς IV καὶ V εἶναι μικροὶ σέ ἔκταση καὶ βρίσκονται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Μουσείου, στὰ νότια δηλαδὴ τοῦ κεντρικοῦ τομέα.

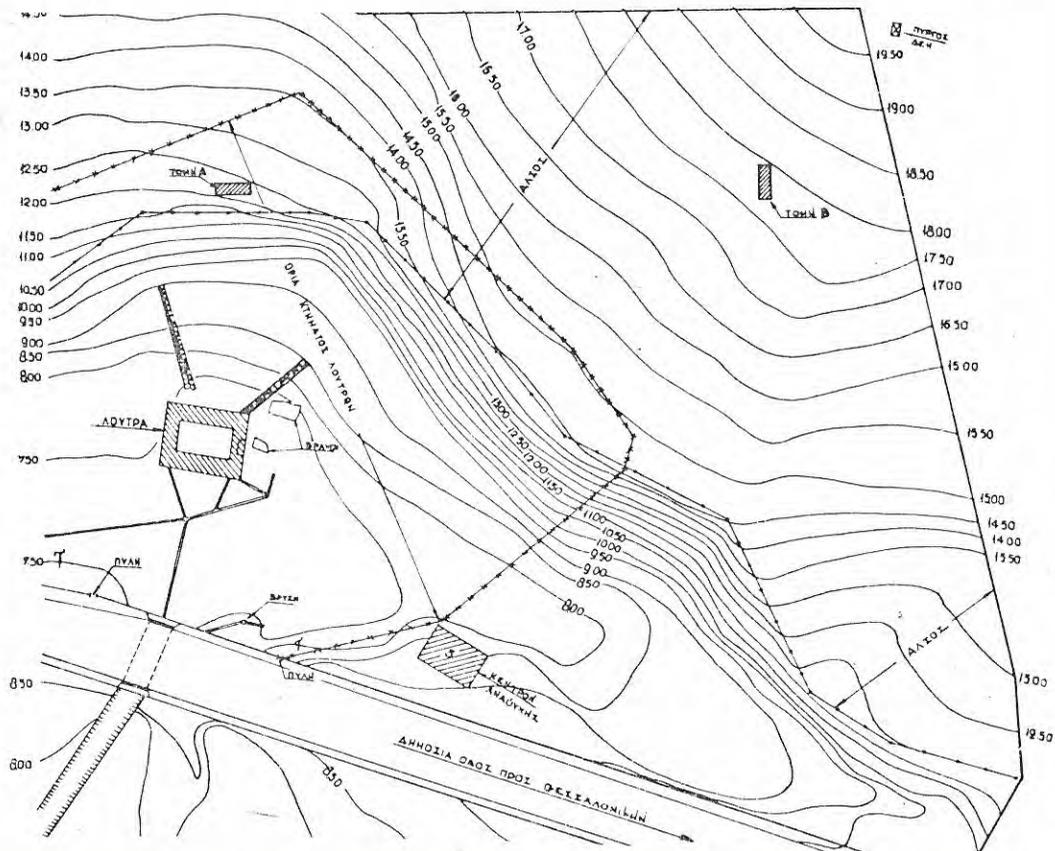
Ὅσο γιὰ τὸν τομέα VI (εἰκ. 8) πρόκειται γιὰ ἕνα μεγάλο περικεντρὸ αἰκοδόμημα μὲ διάμετρο 30,50 μ. ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ ἄλλα

3 μικρότερα, επίσης περιέκντρα κτίρια. Ἡ ἐπισκεψη ὅμως στὸν τομέα αὐτὸν δέν εἶναι εὐκόλη, γιατί δέν ὑπάρχει δρόμος. Τὸ ἕ-
διο ἄλλωστε συμβάλνει καί μέ τήν περιοχὴ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Γ.
Οἰκονόμου, στά δυτικά τοῦ κεντρικοῦ τομέα, πού ἐπίσης δέν εἶ-
ναι ἐπισκέψιμη.

Τέλος 1 1/2 περίπου χιλιόμετρο πρὸς τὰ νότια τοῦ Μουσείου,
ἀκολουθώντας τὸν πλατὺ χωματόδρομο πού ὀδηγεῖ ὡς τὸν Λουδία
ποταμό, ὁ ἐπισκέπτης συναντᾷ ἀριστερά του ἓνα χαμηλὸ ὕψωμα. Τὸ
ἔπαρμα τοῦτο τοῦ ἐδάφους ταυτίζεται μέ τὸν Φάκο, τήν περίφημη
νησίδα-φρούριο τῶν Μακεδόνων βασιλέων πού ἦταν καί θησαυροφυλά-
κιο. Ὁ Φάκος περιβαλλόταν φυσικά ἀπὸ τέλματα πρὶν ἀπὸ τήν ἀπο-
ξήρανση τῆς λίμνης Γιανιτσῶν, τῆς ἀρχαίας δηλαδή Λουδίας λίμνης,
πού ἔγινε μεταξύ τῶν ἐτῶν 1927-1937.

Μία τοποθεσία ἄξια νά τήν ἐπισκεφθεῖ κανεὶς, ὅπου ἐπίσης
ἔγιναν ἔρευνες κατὰ καιρούς, εἶναι τὰ περίφημα "Λουτρά τοῦ Μ.
Ἀλεξάνδρου" σέ ἀπόσταση 1 1/2- 2 χλμ. πρὸς τὰ δυτικά τῶν ἀνασκα-
φῶν. Τὸ μέρος αὐτό, κατάφυτο καί σκιερὸ, χρωστάει τήν τύση βλά-
στηση σέ μιὰ πηγὴ πού ὑπάρχει ἐκεῖ. Τὰ νερά της συγκεντρώνονται
σέ δεξαμενὴ πού ἡ βάση της ἀνήκει σέ ἀρχαῖο κρηναῖο οἰκοδόμημα
(εἶκ. 9)

Εἶκ. 9

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Στά 38 χλμ. από τή Θεσσαλονίκη πρὸς τήν "Εδεσσα (ή, ἀντίστροφα, στά 53 χλμ. ἀπὸ τήν "Εδεσσα πρὸς τή Θεσσαλονίκη) ἐκεῖ πού βρίσκεται ἡ πινακίδα μέ τήν ἔνδειξη "Παλαιά Πέλλα", ὑπάρχει ἕνα σταυροδρόμι. Ὁ ἕνας ἄξονας, ἀπὸ Α πρὸς Δ, εἶναι ὁ δημόσιος δρόμος Θεσσαλονίκης-Ἐδεσσας. Ὁ ἄλλος, μέ κατεύθυνση περίπου ἀπὸ Β πρὸς Ν, εἶναι ὁ δρόμος πού ξεκινάει ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ χωριοῦ Παλαιά Πέλλα καί προχωράει νότια γιά νά χαθεῖ κατόπιν στό βάθος τῆς πεδιάδας (σχέδιο 1) Στή ΒΔ γωνία πού σχηματίζουν οἱ δύο αὐτοὶ ἄξονες βρίσκεται ὁ κεντρικός ἀνασκαφικός τομέας τῆς Πέλλας, ὁ τομέας I (σχέδιο 1) πού ὅλα του τὰ κτήρια ἀνήκουν στοὺς πρώτους ἐλληνιστικούς χρόνους, δηλαδή γύρω στά 300 π.Χ.

Μπαίνοντας ἀπὸ τήν εἴσοδο, ὅπου βρίσκεται τό ἐκδοτήριο τῶν εἰσιτηρίων, ὁ ἐπισκέπτης θά προχωρήσει δεξιὰ, κι ἀφοῦ περάσει τὰ λιγοστά δέντρα κι ἕνα ξύλινο πρόχειρο πέρασμα, σάν μικρή γέφυρα, θά βρεθεῖ στήν αὐλή μιᾶς οἰκίας, τοῦ πρώτου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου τῆς Πέλλας. Ὁλος ὁ τομέας I ἀποτελεῖται ἀπὸ 5 οἰκοδομικά τετράγωνα (σχέδιο 2) διευθετημένα σύμφωνα μέ τό Ἴπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα (δηλαδή τό σύστημα κατὰ τό ὅποιο οἱ δρόμοι μιᾶς πόλης τέμνονται κάθετα μεταξύ τους) καί μέ κατεύθυνση ἀκριβῶς ἀπὸ Β πρὸς Ν. Καθένα ἀπ'αὐτά τὰ οἰκοδομικά τετράγωνα ἔχει διαφορετική κάτοψη, παρ'ὄλο πού ἡ βασιική ἀρχή στή διάταξη τῶν χώρων εἶναι πάντα μιᾶ αὐλή μέ δωμάτια γύρω.

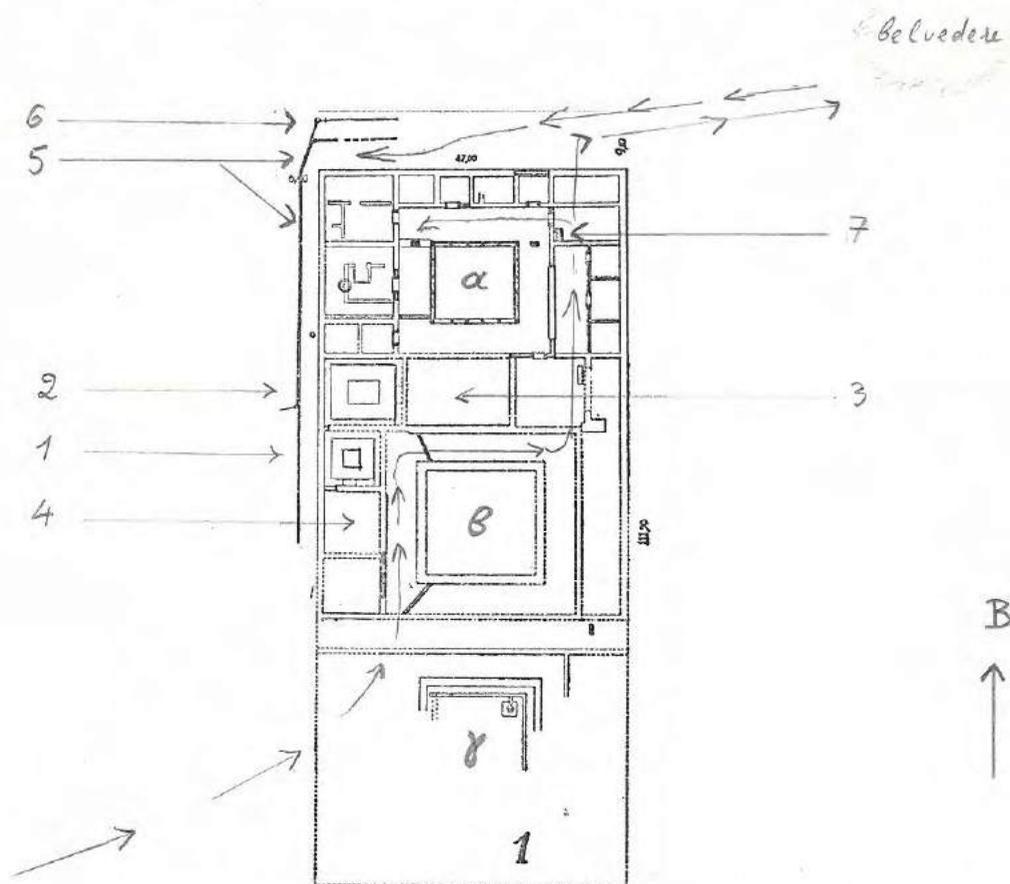
Ἀπὸ τήν αὐλή λοιπόν τῆς β' οἰκίας, στό 1ο οἰκοδομικό τετράγωνο τῆς Πέλλας, μπορεῖ κανεῖς ν'ἀφήσει τή ματιά του ἐλεύθερη στή γύρω περιοχή, πρὶν ξεκινήσει τόν περίπατο στά σπίτια καί τοὺς δρόμους τῆς ἀρχαίας πόλης.

Πρὸς τὰ βόρεια-βορειοανατολικά ἀπλώνεται, πάνω σέ μιᾶ μαλακή πλαγιά, τό χωριό Παλαιά Πέλλα καί ἀριστερά του, στό ἄλλο ὑψωμα, ἡ λεγόμενη "ἀκρόπολη". Πῶς νά μή θυμηθεῖ κανεῖς τόν Λίβιο, πού περιγράφοντας τήν πόλη ὅπως τήν ἀντίκρυζαν οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ μακριά ὅταν κατέλαβαν τή Μακεδονία (σ. 23) ἔλεγε πῶς βρίσκεται πάνω σέ λόφο πού κλίνει πρὸς τὰ ΝΔ, πρὸς τή χειμερινή δύση. Ὅλη ἡ μεγάλη ἔκταση πού ἀπλώνεται μπροστά στόν ἐπισκέπτη, ἀπ'ἐκεῖ πού στέκεται μέ-

χρι τὰ ὑψώματα, ἦταν τότε γεμάτη ἀπὸ σπίντια, δρόμους καὶ ζωή...

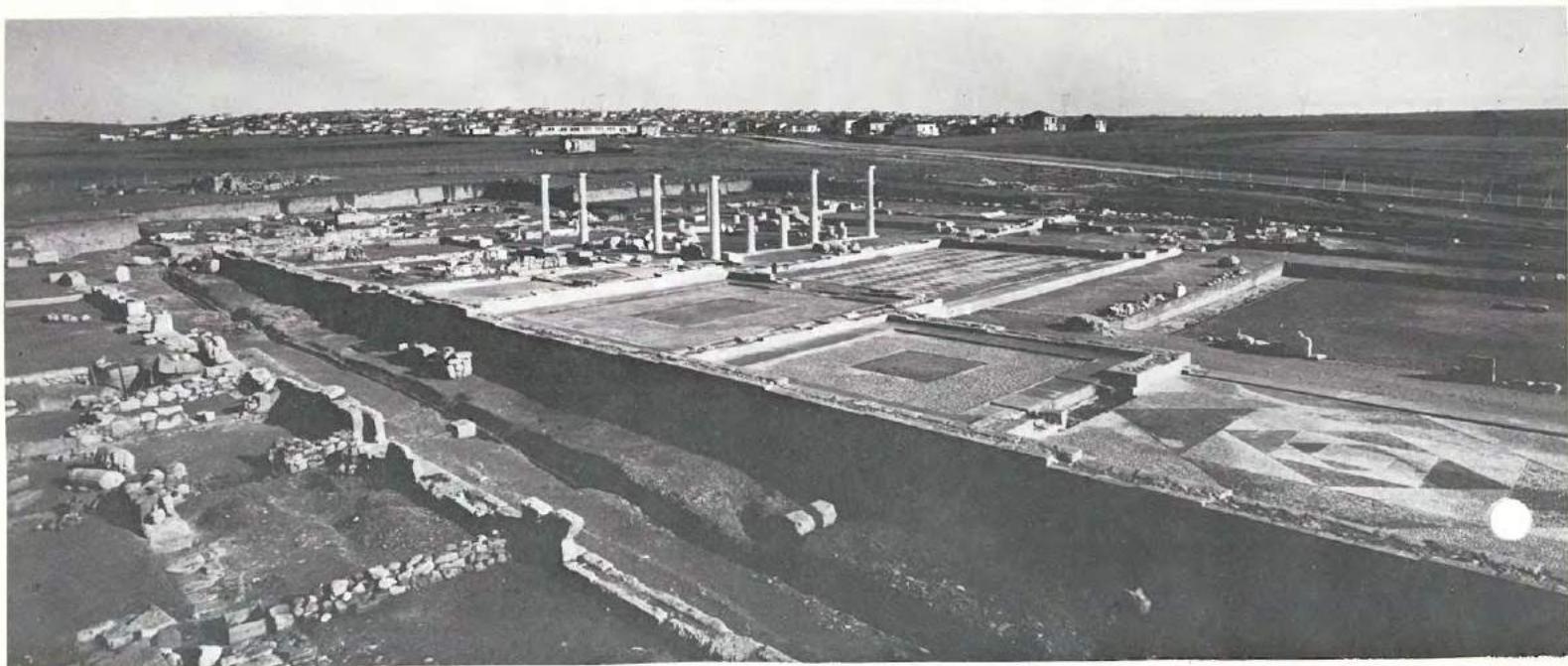
Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά πάλι, πρὸς τὰ νότια, ἡ πόλη ἔφθανε μέχρι τὴ Λουδία λίμνη, ποῦ δὲν ἦταν ἄλλη ἀπὸ τὴ θρυλικὴ λίμνη τῶν Γιανιτσῶν, τὸν "βάλτο" τῶν Μακεδονομάχων. Μὲ τὴν ἀποξήρανσὴ τῆς στά χρόνια 1927-1937 ἡ Ἑλλάδα κέρδισε βέβαια μιὰ τεράστια εὐφορὴ ἔκταση, ἀπαραίτητη γι' αὐτὴν, μὰ ἡ εἰκόνα τῆς περιοχῆς ἀλλοιώθηκε ὀριστικὰ δημιουργώντας γιὰ τοὺς μελετητὲς τῆς τοπογραφίας τῆς Πέλλας ἀρκετὰ προβλήματα. Ἔτσι, ἀντὶ γιὰ τὴ λίμνη ποῦ ἀντίκρυζαν ἄλλοτε οἱ ἀρχαῖοι Πελλαῖοι, ἐμεῖς βλέπουμε τώρα ἓνα κατάφυτο, καταπράσινο κάμφο.

Ἄς ἀφήσουμε ὅμως τὰ περίχωρα κι ἄς προχωρήσουμε σιγά σιγά. Ἡ αὐλὴ στὴν ὁποία βρισκόμαστε (εἰκ. 10,β) εἶχε γύρω τῆς

Εἰκ. 10

Ένα περιστύλιο πού δέν ἔχει διασωθεῖ. Μόνο τά θεμέλια τοῦ
στυλοβάτη ὑπάρχουν ἀκόμη. Στή βόρεια καί τή δυτική πλευρά,
πίσω ἀπό τό περιστύλιο, ὑπῆρχαν δωμάτια πού διατηροῦν ἀκόμη
τά δάπεδά τους, καί ὠρισμένα κατώφλια (αἱ γύρω τοῖχοι ἔχουν ἀνα-
στηλωθεῖ γιά λόγους στηρίξεως).

Πρὶν προχωρήσει κανεὶς στὴν ἐπίσκεψη τῶν δωματίων μπορεῖ νὰ ρίξει μιὰ ματιά στὰ νότια τῆς αὐλῆς αὐτῆς τῆς οἰκίας. Μετὰ ἀπὸ ἓνα διαχωριστικὸ διάδρομο ἀκολουθεῖ ἡ οἰκία γ, πού ὅμως τὸ μεγαλύτερο τμῆμα της χάνεται κάτω ἀπὸ τὸν δημόσιο δρόμο. Παρ' ὅλο τοῦτο, ἡ ἀνασκαμμένη ΒΑ γωνία της, πού σώζεται πολὺ καλὰ, ἔδωσε τρεῖς ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα. Τὸ πρῶτο εἶναι τὸ ρεῖθρο πού χρησίμευε στὴ συλλογὴ τῶν ὀμβρῶν, ὑδάτων πού ἔπεφταν ἀπὸ τὴν ὀροφή τῆς γύρω στοᾶς. Αὐτὸ πάλι μὲ τὴ σειρά του ὠδηγοῦσε τὰ νερά στὸ στόμιό ἑνὸς πηγαδιοῦ πού βρίσκεται ἀκριβῶς στὴ ΒΑ γωνία τῆς αὐλῆς. Τὸ πηγάδι αὐτὸς ἔχει βάθος 9 μ., εἶναι κτιστό καὶ ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ ὑπόγειου συγκροτήματος ὑδρεύσεως τῆς Πέλλας. Τέλος, ἓνας θαυμάσιος κεραμεικὸς κλίβανος, πού τώρα εἶναι σκεπασμένος μὲ ἓνα κουβούκλιο,

Εἰκ. 11

βρίσκεται ακριβώς δίπλα και κάτω από τον δημόσιο δρόμο και ανήκει σε εποχή προγενέστερη της οίκιας (είκ. 11).

Γυρίζοντας πάλι στα βόρεια μπορεί κανείς να συνεχίσει την επίσκεψη των δωματίων της οίκιας β. Οι χώροι της ΒΔ γωνίας (είκ. 10 άρ. 1,2,3,4) είναι δύο αίθουσες (άρ. 1,2) στις οποίες αντιστοιχούν δύο προθάλαμοι, "προστάδες" (άρ. 3,4) που τά δάπεδά τους αποτελούνται από θαυμάσια ψηφιδωτά φιλοτεχνημένα με μεγάλα χαλίκια σταχτογάλανα και άσπρα. Στις δύο αίθουσες (άρ. 1,2) τά δάπεδα, στρωμένα με μικρό χαλίκι, είχαν στο κέντρο τους έμβλημα με λαμπρή παράσταση: είναι τά δύο πρώτα ψηφιδωτά που αποκαλύφθηκαν στην Πέλλα και ήδη είναι παγκόσμια γνωστά: Το Κυνήγι του Λιονταριού και ο Διόνυσος πάνω στον Πάνθηρα, που βρίσκονται και τά δύο στο Μουσείο. Σε κάθε ένα από τά δύο αυτά ψηφιδωτά αντιστοιχεί μία μικρότερη, επίσης ψηφιδωτή, παράσταση, που κοσμοῦσε την είσοδο των δωματίων: στη μία υπάρχει ένας γρύπας που κατασπαράζει κάποιο έλαφι και στην άλλη δύο Κένταυροι που στέκονται ο ένας απέναντι στον άλλον και ο δεξιός, που είναι ο άρσενικός, έτοιμάζεται να πιει κρασί από κάποιο άγγείο.

Στην αίθουσα 1 ανήκει το ψηφιδωτό με τον Διόνυσο πάνω στον Πάνθηρα (2,70X2 μ.) Είναι κατασκευασμένο από φυσικά χαλίκια, όπως άλλωστε όλα τά ψηφιδωτά της Πέλλας και η παράστασή του προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση για τή χάρη και τήν εύαισθησία στην κίνηση των δύο μορφών (είκ. 13). Το μαύρο βάθος μέσ' από το όποιο προβάλλουν, θυμίζει όπως και στο Κυνήγι του Λιονταριού, τεχνοτροπία έρυθρόμορφης άγγειογραφίας.

Είκ. 12

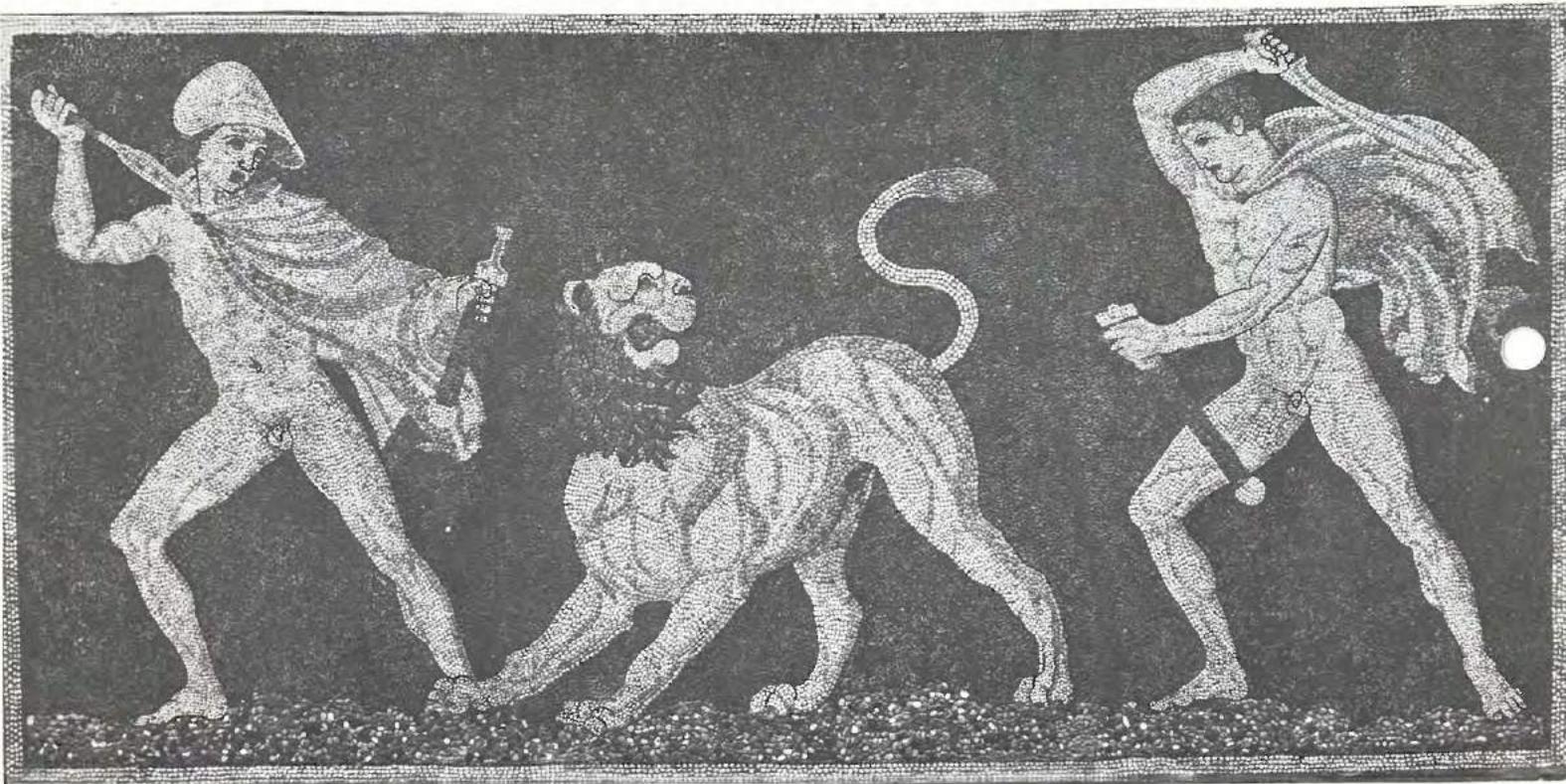
Ἄξιοσημείωτο εἶναι πῶς οἱ λεπτομέρειες τῶν μορφῶν, π.χ. τὸ περίγραμμα τοῦ προσώπου, τὰ δάκτυλα στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια, τονίζονται μ' ἓνα λεπτὸ μολύβδινο ἔλασμα. Στὸ ψηφιδωτὸ αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ ἡ μικρὴ σύνθεση μὲ τὸν γρύπα ποῦ κατασπαράζει ἓνα ἔλαφι (εἰκ. 12)

Εἰκ. 13

Τὸ Κυνῆγι τοῦ Διονταριοῦ (4, 90X3,20μ.) προέρχεται ἀπὸ τὸ δωμάτιο 2 καὶ εἶναι ἓνα ἐξαιρετικὸ καλλιτέχνημα, κατα-

σκευασμένο κι αυτό από φυσικά χαλίκια με τή διαφορά πώς οί λεπτομέρειες έδω σημειώνονται με πήλινες ταινίες κι όχι μολυβένια έλάσματα όπως στό προηγούμενο ψηφιδωτό (είκ. 14)

Είκ. 14

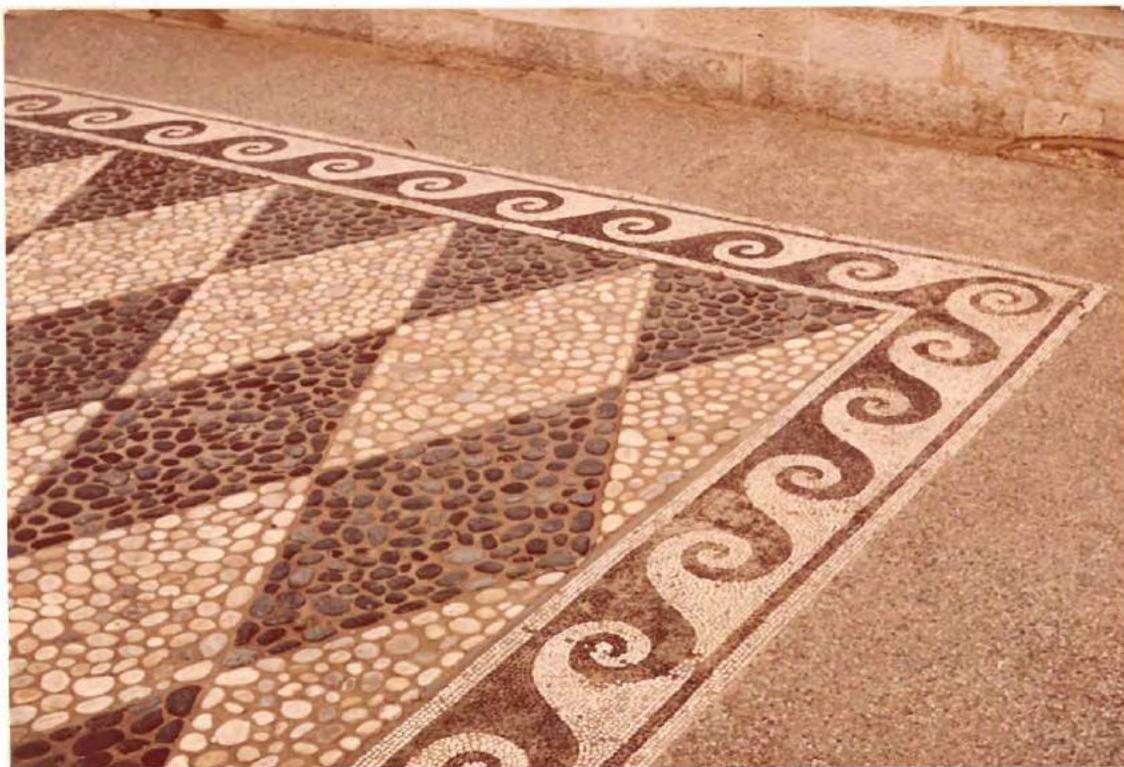
Είκ. 15

Ός προς τήν παράστασή του είχε διατυπωθεῖ από ξένο καθηγητή, τόν Η.ΜΟΒΙΟΥΣ (ΑΔ 16, 1960, σ. 75, σημ.4) ή άποψη πώς πρόκειται για τή γνωστή ιστορία σύμφωνα με τήν όποια ό 'Αλέξανδρος και ό φίλος του Κράτερος κυνηγοῦσαν μαζί, όποτε κάποια στιγμή

Ένα λιοντάρι ώρμησε προς τόν 'Αλέξανδρο. Τότε ὁ Κράτερος πού τό ἀντιλήφθηκε ἔτρεξε νά βοηθήσει τόν φίλο του κι ἔτσι τοῦ ἔσωσε τή ζωή. Σύμφωνα λοιπόν μέ τήν ἱστορία αὐτή, ὁ 'Αλέξανδρος πρέπει νά εἶναι ἡ ἀριστερή μορφή πού φέρει τήν καυσία-τό γνωστό μακεδονικό κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ-καί ἡ ἄλλη μορφή δεξιά, πού ὁρμάει πάνω στό ξαφνιασμένο λιοντάρι, ὁ Κράτερος.

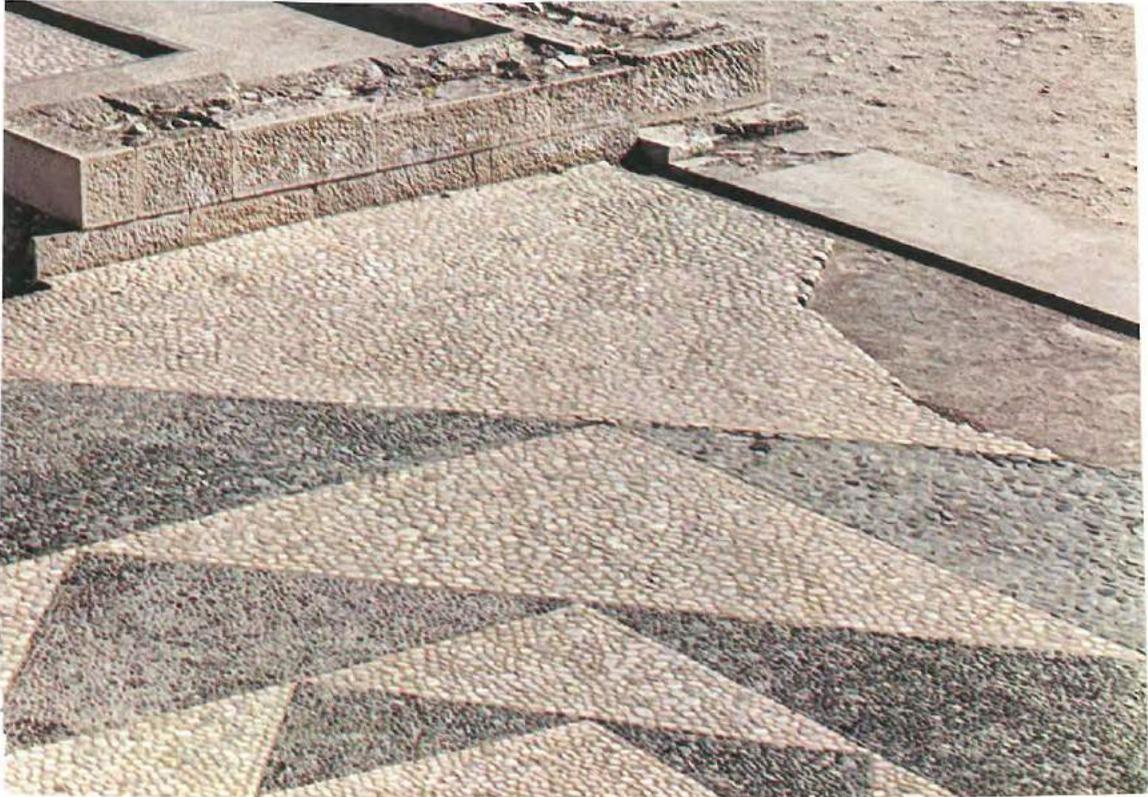
Στή σύνθεση αὐτή ἀντιστοιχεῖ ἡ μικρή παράσταση μέ τούς Κένταυρους (εἰκ. 15).

Γιά νά προχωρήσει κανεῖς στήν οἰκία α τοῦ τετραγώνου 1 (εἰκ. 10) περνάει πρῶτα ἀπό τόν χῶρο 3 πού τό δάπεδό του κοσμεῖται μέ ἕνα θαυμάσιο ψηφιδωτό σχέδιο ἀπό ἄσπρους καί σταχτογάλανους ρόμβους πλαισιωμένους ἀπό ἕναν ὑπέροχο σπειρομαζάνδρο (εἰκ. 16). Ὁ χῶρος αὐτός εἶναι, ὅπως εἶπαμε πῶς πάνω, ἕνας προθάλαμος, στόν ὁποῖο

Εἰκ. 16

είχε έξοδο τό δωμάτιο 2 καί πού έπικοινωνοῦσε μέ τό περιστύλιο τῆς αὐλῆς μέ μιá πεσσοστοιχία. Ὁ αντίστοιχος προθάλαμος τοῦ δωματίου 1 εἶναι ὁ χῶρος 4 πού ἔχει κι αὐτός ψηφιδωτό δάπεδο μέ γεωμετρικά σχέδια (εἰκ. 17)

Εἰκ. 17

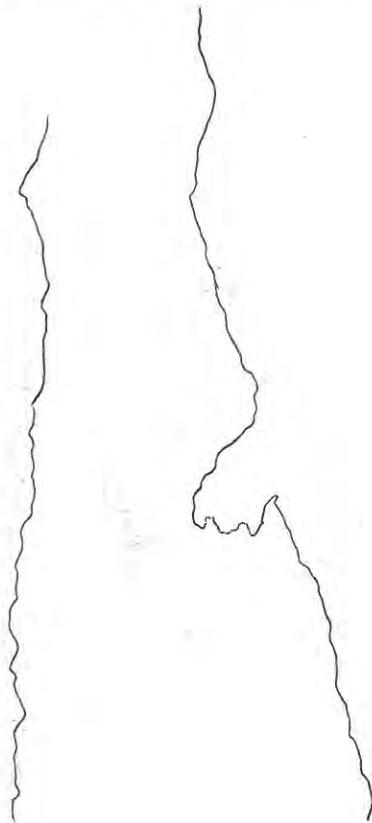
Ἀφήνοντας λοιπόν πίσω τόν χῶρο 3 μπαίνει κανείς , ὅπως δείχνουν τά βέλη στό σχέδιο (εἰκ. 10) στήν οἰκία α τοῦ τετραγώνου 1, πού γύρω ἀπό τήν αὐλή της ὑπάρχει τό γνωστό πιά καί χαρακτηριστικό τῆς Πέλλας περιστύλιο (σ. 29) μέ κίονες ἰωνικοῦ ρυθμοῦ. Μερικά

πεσμένα ήμικιόνια και ή λίθινη βάση μιᾶς σιάλας ~~στή~~ ΝΔ γωνία τοῦ χώρου 7 μαρτυροῦν πῶς ὑπῆρχε και δεύτερος ὄροφος στό βορεινό τμήμα αὐτῆς τῆς οἰκίας, πού στό ἰσόγειο εἶχε δωμάτια σ' ὅλες τίς πλευρές ἐντός ἀπό τή νότια. "Ένας μικρός κεραμεικός κλίβανος ἀπό μεταγενέστερη ἐποχή φαίνεται καλά στή μέση τοῦ κεντρικοῦ μεγάλου δυτικοῦ δωματίου.

Πρίν ἐγκαταλείψει κανεῖς τήν οἰκία α ἀξίζει νά ρίξει μιὰ ματιά σέ κάτι πού μᾶς θυμίζει πῶς δέν ἔχουν μόνο οἱ Νεοέλληνες τό ἀθεράπευτο ἐλάττωμα νά χαράζουν σχέδια και ὀνόματα ὅπου σταθοῦν κι ὅπου βρεθοῦν ... Στόν κίονα πού ὑπάρχει, στή βόρεια πλευρά τοῦ περιστυλίου, μεταξύ τῶν δυτικῶν δωματίων και τοῦ περιστυλίου, σώζεται ἀρκετά τό λευκό κονίαμα μέ τό ὁποῖο κάλυπταν τήν πέτρα γιά νά ἔχει ὄψη μαρμάρου. Στό κονίαμα λοιπόν αὐτό, στή νότια πλευρά τοῦ κίονα και περίπου στό ὕφος τοῦ ἀνθρώπου, σώζεται ἕνα χάραγμα (εἰκ. 18) γεμᾶτο ἀφέλεια θά ἔλεγε κανεῖς, πού παριστάνει κάποιο ἀνδρικό κεφάλι σέ κατατομή, κάποιον ἀρχαῖο Πελλαῖο...

"Έτσι, φθάνοντας στό τέλος τοῦ τετραγώνου 1, πού ή συνολική του ἔκταση εἶναι 111,50 X 47 μ., φθάνει κανεῖς συγχρόνως και στόν κεντρικό δρόμο τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς Πέλλας πού ἔχει πλάτος 9 μ. και δύο παρόδους πλάτους 6 μ. (εἰκ. 10 καθώς και σχέδιο 2). Προχωρώντας πρὸς τά ἀνατολικά συναντάει κανεῖς ἕνα τεχνητό χωμάτινο λοφίσκο στήν κορυφή τοῦ ὁποῖου ὀδηγοῦν μερικά σκαλοπά-

Εἰκ. 18

τια. Ἀπό τό BELVEDERE τοῦτο πού εἶναι στήν ἀνατολική ἄκρη
 τοῦ δρόμου, ἄν στραφεῖ κανεῖς πρὸς τὰ δυτικά, θά τόν δεῖ ν'
 ἀπλώνεται μπροστά, πλατύς κι ἐντυπωσιακός γιά τήν ἐποχή του..
 Δεξιά κι ἀριστερά ὀρθώνονται ὅσα ἔχουν ἀπομείνει ἀπό τὰ ἄλλο-
 τε μεγάλωπρεπα κτίσματα τῶν οἰκοδομικῶν τετραγώνων πού ὑπῆρχαν
 στό μῆκος του καί κάτω ἀπό τό καταστρωμά του, μέσα στόν λαξευ-
 μένο βράχο, ὑπάρχει ἓνα τμήμα ἀπό τό δίκτυο ὕδρευσης τῆς πόλης
 (εἰκ. 10, ἀρ. 5 καί εἰκ. 19) Τό τμήμα αὐτό, πού σώζεται σέ ἄρι-
 στη κατάσταση καί ἀποτελεῖται ἀπό πήλινους σωλήνες ἐνσφράγιστους,
 περνάει μπροστά ἀπό τό τετράγωνο 1 καί μετά στρίβει ἀριστερά κά-
 τω στήν πρώτη πάροδο ἀφοῦ περάσει, στό σταυροδρόμι ἀπό ἓνα φρεά-
 τιο καθαρισμοῦ (εἰκ. 10, ἀρ. 6). Ὅλο τοῦτο τό σύστημα τῶν σω-
 ληνώσεων τόν χειμῶνα εἶναι σκεπασμένο μέ ἄμμο γιά προστασία ἀπό
 τίς καιές καιρινές συνθῆκες τῆς περιοχῆς. Ὅσο γιά τόν βράχο πού
 τώρα ξεπροβάλλει γυμνός, σέ ὠρισμένα σημεῖα ὅπου τό χῶμα καί στά
 ἀρχαῖα χρόνια

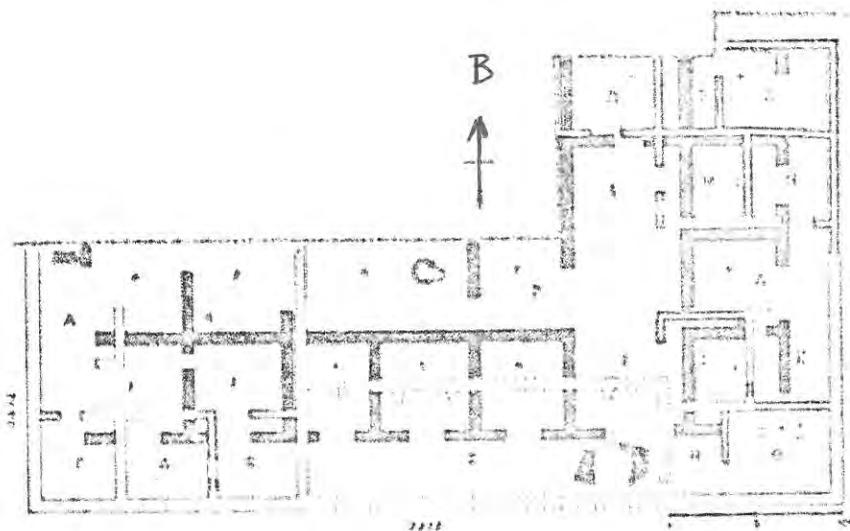

Εἰμ. 19

Ίσως δέν τόν ἐκάλυπτε ἀρκετά, ἀφήνει νά φανοῦν σαφή ἕχνη τροχῶν ἀπό τό πέρασμα τῶν τροχοφόρων τῆς ἐποχῆς...

“Όταν ξανακατεβεῖ κανεῖς ἀπό τό BELVEDERE καί στραφεῖ

πρός Β, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὸ τετράγωνο 1 συναντᾷ τὰ τετράγωνο 2 (Εἰκ. 20). Αὐτὸ ἔχει κτισματα πού ἀνή-

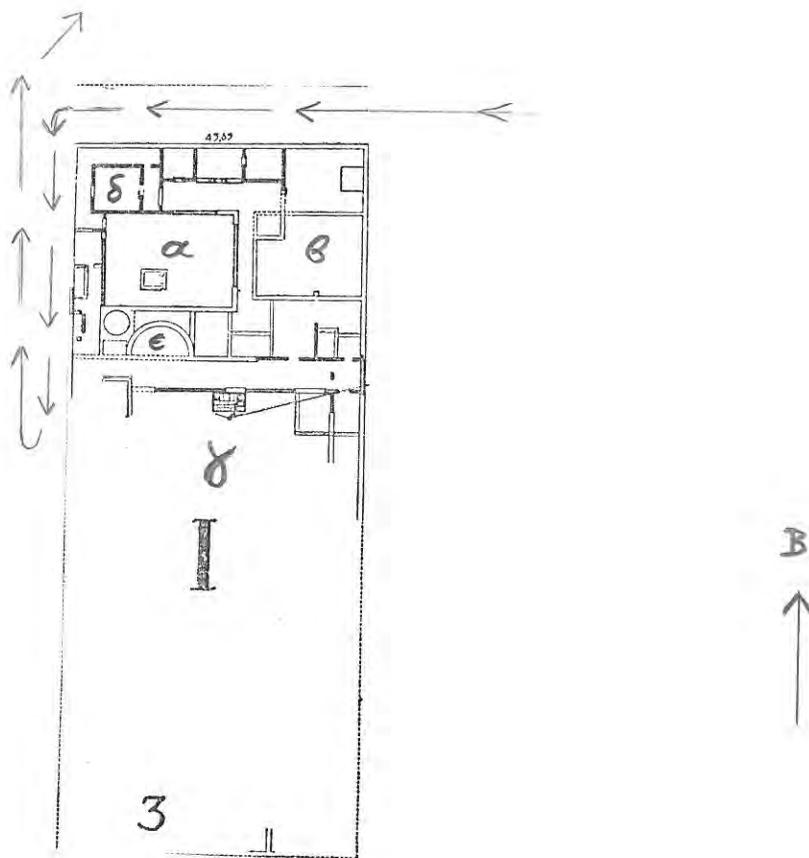
Εἰκ. 20

κουν σέ δύο οἰκοδομικές φάσεις, ἀπὸ τῆς ὁποῖες ἡ νεώτερη εἶναι ἐκείνη πού ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τὸ Ἴπποδάμειο σύστημα πρὸς τὸ τετράγωνο 1 (λευκή θεμελίωση στό σχέδιο). Ἀποτελεῖται καί πάλι ἀπὸ μίαν αὐλή μέ δωμάτια γύρω της, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ξεχωριστό ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ Ξ. Σ' αὐτό, πού εἶναι καί τὸ τελευταῖο δωμάτιο τοῦ τετραγώνου, ἐντυπωσιάζει ἡ ἐπιμελημένη κατασκευὴ τῶν τοίχων πού σώζονται στή βόρεια καί στή νότια πλευρὰ σέ πολύ καλὴ κατάσταση μέχρι τὸ ὕψος τοῦ 1.50 μ. περίπου

Ἡ ἀνασκαφή δέν ἔχει προχωρήσει βορειότερα κι ἔτσι δέν γνωρίζουμε ἀκόμη ἂν αὐτή εἶναι ἡ συνολική ἔκταση τοῦ τετραγώνου, (45X25 μ.) πού εἶναι πολύ μικρότερη ἀπό τό τετράγωνο 1 ἢ ἂν μετά ἀπό ἕνα διαχωριστικό δρομίσκο ἀκολουθεῖ ἄλλη οἰκία τοῦ ἴδιου τετραγώνου. Στό δωμάτιο θ, στή ΝΑ γωνία ἀποκαλύφθηκε ἕνας μικρός κεραμεικός κλίσβανος, τώρα σκεπασμένος, πού ἀνήκει ὅμως σέ ἄλλη ἐποχή, μεταγενέστερη τῶν κτισμάτων.

Γυρίζοντας πάλι στόν κεντρικό δρόμο κι ἀφοῦ προσπεράσει κανεῖς τό πρῶτο σταυροδρόμι μέ τό φρεάτιο καθαρισμοῦ, φθάνει στά δύο ἐπόμενα οἰκοδομικά τετράγωνα, τό 3 ἀριστερά στά νότια τοῦ δρόμου καί τό 4 δεξιά, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπό τό 3 πρὸς τόν βορρᾶ (σχέδιο 2).

Τό τετράγωνο 3 (Εἰκ. 21) πού θά ἐπισκεφθοῦμε πρῶτα παρατηρώντας τό ἀπλῶς ἀπ' ἔξω, εἶναι σέ πολύ κακή κατάσταση διατήρησης

Εἰκ. 21

καί γι' αὐτό δέν ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος στό ἐσωτερικό του. Παρουσιάζει ὅμως ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιατί ἡ κάτοψη του ξεφεύγει πολύ ἀπό τήν κλασική μορφή "αὐλή-δωμάτια γύρω". Ὑπάρχουν οἱ αὐλές, ἀλλά ὄχι σέ σχέση γεωμετρική, ἄς τό ποῦμε ἔτσι, ὡς πρὸς τοὺς γύρω χώρους. Τό πλάτος τοῦ τετραγώνου εἶναι 47,65 μ.

Ἡ πρώτη αὐλή (εἰκ. 2Φ,α) βρίσκεται στό βορεινό τμήμα τοῦ τετραγώνου, ἔχει πρὸς τὰ ἀνατολικά τῆ β καί στή ΒΔ γωνία της συνορεύει μέ ἕνα χῶρο ἐργαστηριακό, τόν δ. Γύρω ἀπό αὐτόν ὑπῆρχαν ἀποθήκες ὅπου βρέθηκαν στή θέση τους στήν ἀρχική πάμπολλοι ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς. Κατηφορίζουμε τώρα πρὸς τὰ νότια μέσα στή δεύτερη πάροδο, ὅπως δείχνουν τὰ βέλη. Ὁ χῶρος Θ πού βρίσκεται στά νότια τῆς αὐλῆς α, εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτος, γιατί περιλαμβάνει μί. ἀρκετά μεγάλη κόγχη ἢ ἐξέδρα καί τό μικρό περίκεντρο οἰκοδόμημα (θόλος) πού ὑπάρχει στά ΒΔ τῆς ἐξέδρας αὐτῆς.

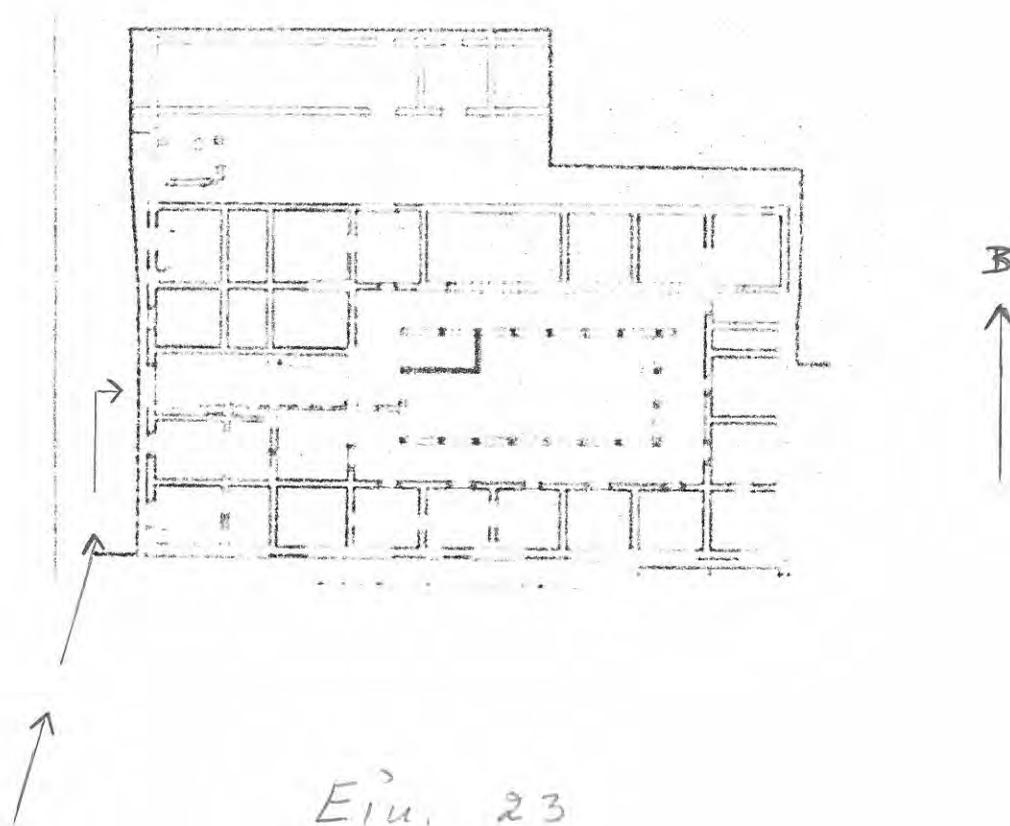
Μετά τό συγκρότημα πού περιγράψαμε ἀκολοθεῖ ἕνας διάδρομος πού χωρίζει τό πρῶτο τοῦτο τμήμα τοῦ τετραγώνου 3 ἀπό τό δεύτερο, κύριο χαρακτηριστικό τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ μεγάλη αὐλή γ μέ τήν κρήνη της πού τήν τροφοδοτοῦσε μέ νερό μία διακλάδωση σωλήνων ἀπό τό κεντρικό δίκτυο ὑδρευσης. Ἡ αὐλή αὐτή σώζει δωμάτια μόνο στή δυτική πλευρά της, μέ μία στοά δωρικοῦ ρυθμοῦ μπροστά τους καί μέ δεύτερο ὄροφο, ὅπως μαρτυροῦν μικροί ἰωνικοί πεσσονότοι καί παραστάδες πού βρέθηκαν στό σημεῖο αὐτό. Ἡ διαρρύθμιση τοῦ χώρου εἶναι περιεργή καί μάλλον δέν προκρίνεται γιά οἰκία, ἀλλά γιά κάποιο χῶρο ἄγνωστης χρήσης. Πολλές ἐνδείξεις, ὅπως ἡ παρουσία τῆς ἐξέδρας καί τῆς θόλου, πείθουν ὅτι ἴσως νά ἦταν ἕνα Γυμνάσιο.

Γενικά, όπως είδαμε, το τετράγωνο 3 έχει πολλές ιδιομορφίες στην κάτοψή του, αλλά ή μή συμπλήρωση τής προς Ν ανασκαφής του δεν επιτρέπει ακόμη οριστικές απαιτήσεις στα έρωτήματα που δημιουργούνται. ΄Αξιζει να σημειωθεί πως από τον χώρο αυτόν και συγκεκριμένα από τή βόρεια πλευρά του προέρχεται ένα από τά σημαντικώτερα κινητά εύρηματα τής Πέλλας: είναι ένα χάλκινο έξάρτημα κλίνης που μπορεί

Για Πάπυρο

κανείς νά τό θαυμάσει στό Μουσείο (είκ. 22). "Άλλο ἕνα παρόμοιο ἀντικείμενο εἶχε βρεῖ ὁ Γ. Οἰκονόμος στίς πρῶτες ἀνασκαφές τῆς Πέλλας (σ. 26) καί βρίσκεται τώρα στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Ἀθηνῶν.

Ἄλλ' ἄς ἀνεβοῦμε πάλι στόν κεντρικό δρόμο γιά νά ἐπισκεφθοῦμε τό τετράγωνο 4 πού εἶναι ἀπ' τά πιό "ζωντανά" κτίσματα τῆς Πέλλας, ἀλλά καί τό πιό πλοῦσιο σέ κινητά εὐρήματα, μάρτυρες μιᾶς ἔντονης καθημερινῆς ζωῆς... (είκ. 23).

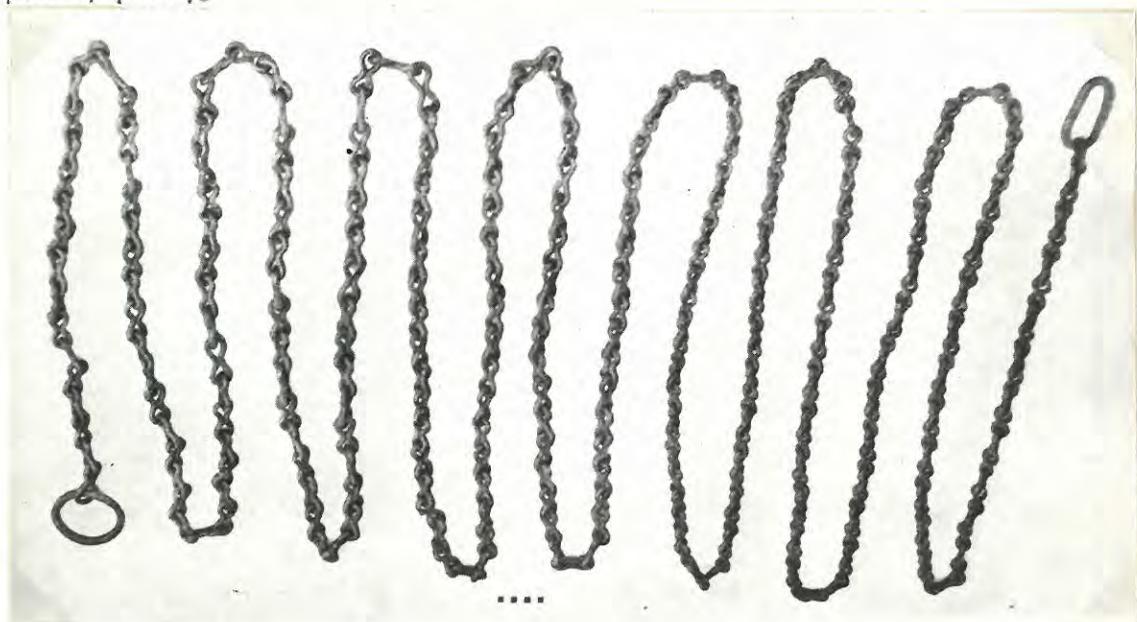
Δυστυχῶς κι ἐδῶ ἡ ἐπίσκεψη πρέπει νά γίνεῖ ἀπ' ἔξω, γιατί οἱ πέτρες τῶν τοίχων εἶναι πολύ σαθρές καί φθείρονται πολύ εὐκόλα. Τό σημεῖο

ἀπό τό ὁποῖο ὑπάρχει ἡ καλύτερη θέα εἶναι ἀκριβῶς ἔξω ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ τετραγώνου, πού βρίσκεται λίγα μέτρα μετά τό δεύτερο σταυροδρόμι στή βορεινή συνέχεια τῆς δεύτερης παρόδου πού δέν ἔχει ἀκόμη ἀνασκαφεῖ, ἀφήνει ὅμως ἕνα στενό πέρασμα ἐλεύθερο ὅπως δείχνουν τά βέλη (εἰκ. 23 καί σχέδιο 2).

Ἡ κάτοψη αὐτοῦ τοῦ κτιρίου εἶναι κανονικώτατη, μέ μία μεγάλη χιθόστρωτη αὐλή στή μέση πού περιβάλλεται ἀπό στοᾶς μέ πεσσοστοιχίες καί στή συνέχεια πλασιώνεται μέ δωμάτια. Μόνο οἱ χῶροι πού βρίσκονται στή δυτική πλευρά, δεξιᾶ καί ἀριστερά ἀπό τήν εἴσοδο, δέν ἐπικοινωνοῦν μέ τό ὑπόλοιπο κτίριο ἀλλά ἔχουν πρόσβαση κατ'εὐθείαν ἀπό τόν δρόμο, ὅπως δείχνουν τά κατώφλια πού σώζονται στή θέση τους. Αὐτό σημαίνει πῶς πρόκειται μᾶλλον γιά καταστήματα. Στό ΝΔ μάλιστα δωμάτιο βρέθηκαν τά θαυμάσια εἰδῶλια τῆς κερασφόρου Ἀθηνᾶς, δύο ἀπό τά ὁποῖα βρίσκονται ἐκτεθειμένα στό Μουσεῖο (εἰκ. 5).

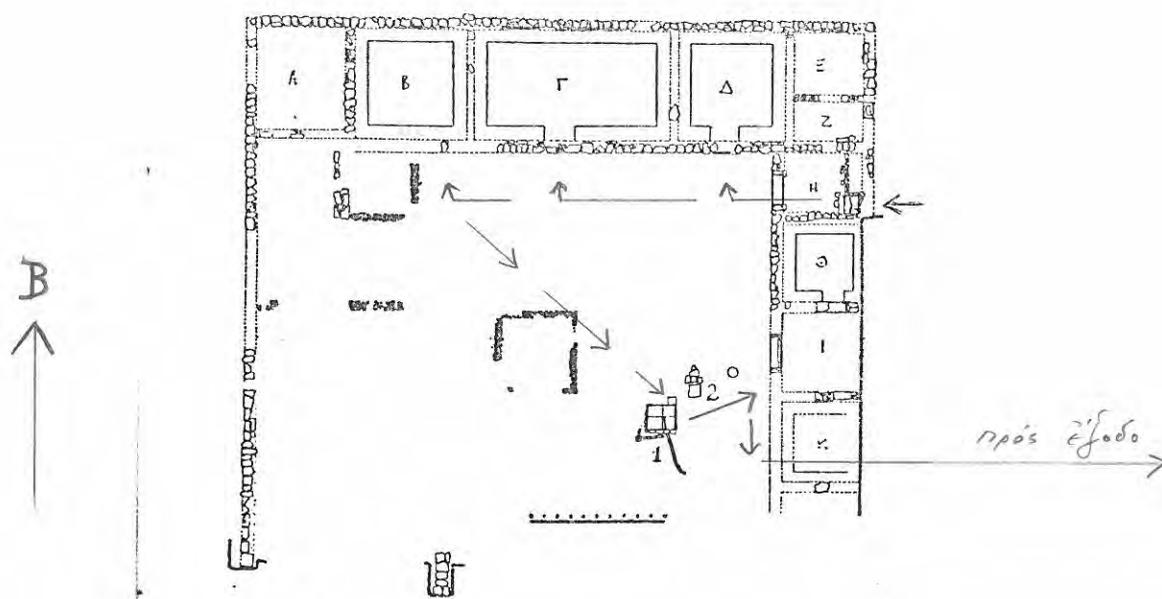
Κατά μῆκος τοῦ διαδρόμου πού σχηματίζει ἡ εἴσοδος, δεξιᾶ, μέχρι τήν αὐλή, ὑπάρχει ἀγωγός πού χρησίμευε γιά τήν ἀποχέτευση τῶν νερῶν τῆς βροχῆς. Στόν ἴδιο διάδρομο, ἀριστερά, μπροστά στό τελευταῖο πρὸς τήν αὐλή δωμάτιο, βρέθηκε στή θέση του ἕνα μαρμάρينو σήκωμα. Στή μέση περίπου τῆς νότιας στοᾶς βρίσκονται ἀκόμη στή θέση τους τέσσερα μεγάλα πιθάρια, ἀπό τά ὁποῖα δύο εἶναι ἀκέραια καί μέσα στήν αὐλή ἀποκαλύφθηκε μία τεράστια σιδερένια ἀπίδα μήκους 13,30 μ. (εἰκ. 24) μέ οἰκτώσχημους κρίκους πού μπορεῖ κανεῖς νά τή δεῖ στό Μουσεῖο. Ἄλλα χαρακτηριστικά εὐρήματα ὑπῆρξαν 200 μολυβένιες ἀγνῦθες (βαρίδια ἀργαλειοῦ) πυραμιδόσχημες, πολλές μέ ἐνσφράγιστη βάση.

Εἰκ. 24

Οι διαστάσεις τῆς οἰκίας αὐτῆς εἶναι 45X26 μ. καὶ πρὸς Β, μετὰ ἀπὸ ἕναν διαχωριστικὸ δρομίσκο, ὠρισμένοι τοῖχοι πού ἀποκαλύφθηκαν δείχνουν πὺς ἀκολουθεῖ ἄλλη οἰκία τοῦ ἴδιου τετραγώνου. Οἱ ἀνασκαφές ὅμως σταμάτησαν στὸ σημεῖο αὐτό.

Φεύγοντας ἀπὸ τὸ τετράγωνο 4 καὶ συνεχίζοντας τὸν περίπατο στὸν κεντρικὸ δρόμο πρὸς τὰ δυτικὰ, μετὰ τὸ δεῦτερο σταυροδρόμι φθάνουμε πιά στὸ τέλος τοῦ κεντρικοῦ ἀνασκαφικοῦ τομέα, τοῦ τομέα Ι. Ἐκεῖ βρῖσκεται, στὰ νότια τοῦ δρόμου, τὸ τετράγωνο 5 πού ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ μεγαλύτερη καὶ πῖο ἐντυπωσιακὴ ἀπ' ὅλες τὶς οἰκίες τοῦ κεντρικοῦ τομέα καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ μεγέθους τῶν χώρων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴ διακόσμηση (εἰκ. 25 καὶ σχέδιο 2). Ἡ συνολικὴ ἀνασκαμμένη ἔκταση τῆς οἰκίας εἶναι περίπου 2000 μ². καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ τεράστια αὐλή, μὲ ἐπίσης τεράστια δωμάτια στὴ βόρεια πλευρὰ καὶ ἄλλα μικρότερα στὴν ἀνατολική. Στὴν αὐλή μπορεῖ κανεὶς νὰ μπεῖ περνώντας ἀπὸ τὸν χῶρο Η καὶ πάνω ἀπὸ τὸ ἐντυπωσιακὸ κατώφλι τοῦ πού σώζεται σὲ καλὴ κατάσταση. Τὸ περιστύλιο τῆς οἰκίας, ὅπως δείχνουν τὰ κιονόκρανα καὶ τὰ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη πού βρέθηκαν, ἦταν δωρικοῦ ρυθμοῦ καὶ ὑπῆρχε καὶ δεῦτερος ὄροφος ὅπως μαρτυροῦν 3 σκαλοπάτια πού σώζονται ἀκόμη στὸν χῶρο Η.

Εἰκ. 35

Ὅπως βλέπει κανεὶς ἀμέσως, πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιβλητικὴ οἰκία μέ μεγαλόπρεπη ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ἐντύπωση αὐτὴ τῆς μεγαλοπρέπειας καὶ τοῦ πλούτου κορυφώνεται μέ τὴν παρουσία τῶν μοναδικῶν καὶ σέ μέγεθος καὶ σέ τέχνη ψηφιδωτῶν δαπέδων ποὺ κοσμοῦν τὰ μεγαλύτερα ἀπ' τὰ δωμάτια τῆς.

Μόλις βγοῦμε ἀπὸ τὸν χῶρο Η πρὸς τὴν αὐλὴν μποροῦμε ἀμέσως νὰ ἐπισκεφθοῦμε τὶς βορεινὲς αἴθουσες καὶ νὰ θαυμάσουμε τὰ ἐξαισια ψηφιδωτὰ τους δάπεδα. Ἀμέσως δεξιὰ μας εἶναι τὸ δωμάτιο Δ, ἔμβαδοῦ $67 \mu^2$, μέ τὸ Κυνήγι τοῦ Ἐλαφιοῦ. (εἰκ. 26). Τὸ ὡραιότατο αὐτὸ ψηφιδωτὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀριστουργηματικὴ τεχνοτροπία του παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰτὶ εἶναι ἐνυπόγραφο. Ὁ καλλιτέχνης

πού τό ἔφτιαξε φρόντισε νά μή μείνει ἄγνωστος, ἀλλά ἔγραψε μέ
ψηφίδες τό ὄνομά του πού ὕστερα ἀπό τόσους αἰῶνες ἔμελλε νά γί-
νει, χάρι στοῦ ἔργου του, παγκόσμια ξακουστό: Γνωσις.

Πραγματικά έντυπωσιάζει ο τρόπος με τον οποίο ο Γνώσις χρησιμοποίησε τα φυσικά χαλκία για να δημιουργήσει, λές και χρησιμοποιούσε ρευστά χρώματα, τρεις διάφορες φωτοσκιάσεις και τρεις μεταβάσεις από τον ένα χρωματισμό στον άλλο.

Έκτός από την κεντρική εικόνα υπάρχει και το πλαίσιο με τα φυτικά κοσμήματα και τον σπειρομαίανδρο, που δίνουν στο ψηφιδωτό μια συνολική έκταση $39 \mu^2$ περίπου.

Στη συνέχεια φθάνουμε στο δωμάτιο Γ που έχει έμβαδό $118 \mu^2$ και το ψηφιδωτό που κοσμεῖ το δάπεδό του παριστάνει την 'Αρπαγή της 'Ελένης από τον Θησέα (κύρια παράσταση χωρίς το πλαίσιο $8.36 \times 2.80 \mu$) την πρώτη δηλαδή αρπαγή της, όταν ήταν μόλις 11 ετών... Έντυπωσιάζει είναι το τέθριππο ἄρμα που το οδηγεί ο ἠνίοχος Φόρβας. (είκ. 27). Το ὄνομά του, ὅπως και της 'Ελένης και τοῦ Θησέα, βρίσκεται γραμμένο ἀκριβῶς ἀπὸ πάνω του. Ἡ ἀκραία μορφή, κάποια Διγάνειρα σύμφωνα με την ἐπιγραφή, προσπαθεῖ νὰ βοηθήσει την 'Ελένη, μὰ συγχρόνως, ἀπὸ τὸν φόβο της, τρέχει νὰ φύγει. Ἡ ὅλη παράσταση περιβάλλεται ἀπὸ ἕνα πλαίσιο με διακοσμητικά στοιχεῖα ἀπὸ μαίανδρους στὴν πρώτη ζώνη και φολιδωτοὺς ρόμβους στὴν ἐξωτερική.

Τὸ τελευταῖο μεγάλο δωμάτιο αὐτῆς τῆς πλευρᾶς, τὸ Β, ἔχει έμβαδό $67 \mu^2$ περίπου, ἀλλὰ τὸ ψηφιδωτό του δάπεδο εἶναι κατεστραμμένο και σώζεται μόνο σὲ ἐλάχιστη έκταση στὴ ΒΑ γωνία.

Ἀφήνοντας πῶς τὴν ἐκθαμβωτική εἰκόνα τῶν μοναδικῶν αὐτῶν ἔργων τέχνης μπορεῖ κανεὶς νὰ διασχίσει κάπως διαγώνια τὴν αὐλή, ὅπως δείχνουν τὰ βέλη στὸ σχέδιο (είκ. 25) μέχρι τὴν κρήνη της που εἶναι κατασκευασμένη ἀπὸ σταχτογάλανη πέτρα.

Εἰν.

Ἐκ τῆς κειμένης, προχωρώντας λίγο πρὸς τὰ ἀνατολικά φθάνει κανεὶς στὸ δωμάτιο I, ὅπου ὑπάρχει τὸ τρίτο ψηφιδωτὸ τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ μέ ἐμβαδὸ 39 μ² (εἰκ. 28). Πρόκειται γιὰ μιὰ παράσταση Ἀμαζονομαχίας μᾶλλον ἀφελοῦς τεχνοτροπίας, ποὺ περιβάλλεται ὅμως ἀπὸ ἓνα ἀριστουργηματικὸ πλαίσιο σὲ δύο λωρίδες. Ἡ πρώτη λωρίδα, ἡ ἐσωτερικὴ κοσμεῖται ἀπὸ δύο εἰδῶν μεγάλα ἀνθέμια καὶ ἡ δευτέρα, ἀπὸ μικρότερα ἀνθέμια στὰ ὁποῖα παρεμβάλλονται γρῦπες καὶ κάπροι.

Μὲ τὴν Ἀμαζονομαχία κλείνει καὶ ἡ ἐπίσκεψη τοῦ τετραγώνου 5, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρου τοῦ τομέα I. Καθὼς προχωρεῖ κανεὶς πρὸς τὴν ἔξοδο προσπερᾶνει στὰ ἀριστερὰ του

27

έναν τεράστιο αναποδογυρισμένο πλῆθος πού πολλούς επισκέπτες ἔχει ὡς τώρα προβληματίζει! Πρόκειται ἀπλῶς γιά ἕνα φρεάτιο καθαρισμοῦ ἀπό τό δίκτυο ὑδρευσης, ὅμοιο μ' ἐκεῖνο πού βρίσκεται ἀκόμη στή θέση του στό πρῶτο σταυροδρόμι, μεταξύ τῶν τετραγώνων 12,3 καί 4. Ἀπό τό σημεῖο αὐτό μπορεῖ κανεῖς ἐπίσης νά ξαναδεῖ λίγο τήν αὐλή τοῦ τετραγώνου 3 μέ τήν κρήνη της.

Τέλος, δεξιά, ἀπέναντι ἀπό τόν πλῆθος, βρίσκεται ἡ μεγάλη μεταλλική ἀποθήκη μέ τά ἀρχιτεκτονικά μέλη. Μπροστά της ἀκριβῶς ὑπάρχουν μερικές τριγωνικές βάσεις ἀναθηματικῶν τριπόδων, ἀπό σταχτογά-

λανη πέτρα. Οί βάσεις αυτές προέρχονται από την "ἀκρόπολη" τῆς Πέλλας (σ. 62) καί ἡ παρουσία τῆς ἐκεῖ μαρτυρεῖ πιθανότατα ~~καί~~ ^{τιν} ὑπαρξὴ κάποιου ναοῦ ἢ ἱεροῦ. Ἐντύπωση ἐπίσης προκαλεῖ ἓνα πολύ μεγάλο δωρικό κιονόκρανο πού φαίνεται στό κέντρο, μέσα στήν ἀποθήκη καί προέρχεται ἐπίσης ἀπό τήν "ἀκρόπολη".

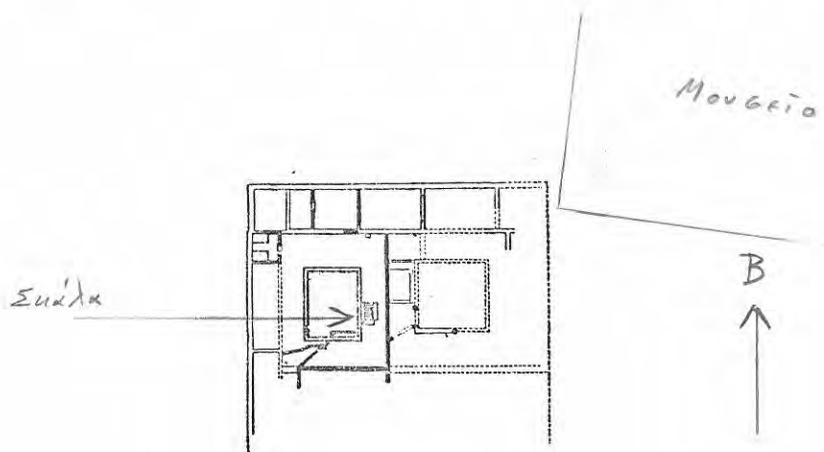
Ἐγκαταλείποντας τόν τομέα I βγαίνουμε πάλι στόν δημόσιο δρόμο Θεσσαλονίκης—Ἐδεσσας καί περνᾶμε στόν ἀπέναντι περιφραγμένο χῶρο γιά τήν ἐπίσκεψη τοῦ Μουσείου καί τῶν τομέων IV καί V.

Ο ΧΩΡΟΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Τό Μουσείο τῆς Πέλλας, κτίσμα προσωρινό, ὅπου στεγάζονται τὰ κυριώτερα εὐρήματα, μέχρι ὅτου γίνει τό ὀριστικό μουσειακό συγκρότημα, βρίσκεται στά νότια τοῦ δρόμου Θεσσαλονίκης-Ἐδεσσας, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπό τόν τομέα I (σχέδιο 2) Στόν ἴδιο χῶρο βρίσκονται καί οἱ τομεῖς IV καί V στούς ὁποίους μπορεῖ κανεῖς νά ρίξῃ μιά ματιά, πρὶν προχωρήσει στήν ἐπίσκεψη τοῦ Μουσείου.

Ἐπί τῆς τομέας IV (εἰκ. 29) βρίσκεται ἀκριβῶς στή νοτιοδυτική γωνία τοῦ Μουσείου καί ἀποτελεῖται ἀπό μιά οἰκία μέ δύο αὐλές. Ἀξιοσημειω- το στοιχεῖο ἐδῶ εἶναι μιά σκάλα πού ὀδηγεῖ σέ ὑπόγεια δεξαμενή καί

Εἰκ. 29

ἀποκαλύφθηκε στήν ἀνατολική στοά τῆς δυτικῆς αὐλῆς, ὅπως φαίνεται στό σχέδιο (εἰκ. 29) Ὑπενθυμίζουμε πῶς στίς πρῶτες ἀνασκαφές τῆς Πέλλας (σ. 26) εἶχε ἀποκαλυφθεῖ ἕνα παρόμοιο συγκρότημα ὕδρευσης.

Ἀπὸ τὴν οἰκία αὐτὴ προέρχονται μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέ-
ροντα εὐρήματα τῆς Πέλλας. Πρῶτα-πρῶτα ὠρισμένα κιονόκρανα καὶ
ἐπίκρανα παραστάδων μὲ ἰδιότυπη διακόσμηση. Ἐπειτα τὸ πασίγνωστο
πιὰ χάλκινο ἀγαλμάτιο τοῦ Ποσειδῶνα (εἰκ. 6) ποῦ εἶναι ἑλληνιστι-
κὸ ἀντίγραφο ἑνὸς ἔργου τοῦ Λύσιππου (γνωστοῦ ὡς Ποσειδῶν τοῦ Λα-
τερανοῦ) καὶ ἔχει ὕψος 0.51 μ. μαζί μὲ τὴν βάση του.

Ἐξάλσιον εὐρημα εἶναι καὶ ἓνα θαυμάσιον τραπέζι ἀπὸ σταχτόμαυρον
σχιστόλιθο μὲ λευκὴ διακόσμηση ἀπὸ μαλανδρους, σπειρομαίανδρους καὶ
διάφορα φυτικὰ θέματα. Καὶ αὐτὸ ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα, βρίσκονται
στὸ Μουσεῖο.

Ἀλλὰ ὁ τομέας IV ἐπιφύλαξε τελευταῖα μιὰ μεγάλη ἔκπληξη στοὺς
ἀρχαιολόγους. Στὴν ἐπέκταση τῆς ἀνασκαφῆς, στὸν χῶρον ποῦ ὠνομάσθη-
κε τετράγωνον 2 τοῦ τομέα IV, ἀποκαλύφθηκε μιὰ οἰκία ποῦ ἔδωσε ἓνα
ἀπὸ τὰ ἐμπληκτικώτερα καὶ σημαντικώτερα εὐρήματα στὴν Πέλλα: ἓνα
κονίωμα 5X7 μ. μὲ διάκοσμον ποῦ θυμίζει ἔντονα τὸν 1ο ρυθμὸ τῆς
Πομπηΐας. Ἀναπαριστᾷ μὲ χρώματα τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον κτιρίου μὲ τρεῖς
ὀρθομαρμαρώσεις καὶ τρεῖς παραστάδες του, καὶ ἀπὸ πάνω, στὴν ὀροφή,
καταλήγει σ' ἓνα θαυμάσιον γεῖσο. Ἡ σημασία τοῦ εὐρήματος αὐτοῦ εἶ-
ναι πῶς προηγεῖται κατὰ ἓναν αἰῶνα ἢ καὶ περισσότερο τῶν ἀναλόγων
διακοσμήσεων τοῦ 1ου ρυθμοῦ Πομπηΐας ποῦ ἀνήκει στὸν 2ο π.χ. αἰ.
Τὸ κονίωμα βρέθηκε σπασμένον σὲ χιλιάδες κομμάτια ποῦ ἦταν ὅμως στὴ
θέση τους καὶ συναρμολογήθηκαν μὲ τέχνη καὶ ὑπομονὴ θαυμαστὴ ἀπὸ
τὰ ἔμπειρα συνεργεῖα τῆς Πέλλας.

Ὁ Τομέας V, ΒΔ τοῦ IV γρήγορα ἐγκαταλήφθηκε λόγω κακῆς διατήρησης τῶν εὐρημάτων, πρόλαβε ὅμως κι' ἔδωσε στήν Πέλλα ἕνα θαυμάσιο νόμισμα: ἕνα χρυσό στατήρα τοῦ Φίλιππου τοῦ Ε΄.

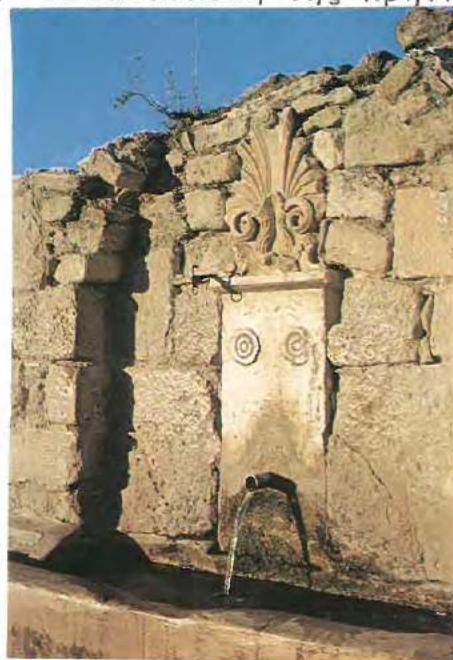
ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΠΑΛΑΙΑ ΠΕΛΛΑ ΚΑΙ Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Γιὰ ὅποιον διαθέτει χρόνο κι ἔχει κέφι νά κάνει ἕναν ἀκόμη περίπατο στά μέρη ὅπου κάποτε τριγυρνοῦσε καί ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ἀξίζει τόν κόπο μιά ἐπίσκεψη στήν "ἀκρόπολη" τῆς Πέλλας, περνώντας μεσ' ἀπό τό χωριό Παλαιά Πέλλα πού βρίσκεται κατὰ μεγάλο μέρος χτισμένο πάνω στά ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλης. Ἄν διαθέτει κανεῖς αὐτοκίνητο, τό πρᾶγμα εἶναι ἀπλό. Ἄν ὄχι, μπορεῖ νά περιμένει, στό μικρό καφενεῖο τῆς διασταύρωσης, (σχέδιο 2, ἀρ. 3) τό ἀστικό λεωφορεῖο πού θά τόν ἀνεβάσει στό χωριό, κι ἀπό κεῖ θά συνεχίσει μέ τά πόδια ὡς τήν "ἀκρόπολη". Ἡ συνολική ἀπόσταση ἀπό τόν κεντρικό ἀνασκαφικό μέγα ὡς τήν "ἀκρόπολη" εἶναι περίπου $1\frac{1}{2}$ -2 χλμ.

Στό χωριό ὑπάρχουν δύο μέρη πού παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί βρίσκονται καί τά δύο στή διαδρομή ἀρὸς τήν "ἀκρόπολη".

Ὅταν φθάσει κανεῖς στό τέλος τοῦ κεντρικοῦ δρόμου πού ὀδηγεῖ στήν Π. Πέλλα συναντᾶ μιά διακλάδωση: ὁ κύριος δρόμος συνεχίζει πρὸς τὰ δεξιά, πρὸς τήν κεντρική πλατεία τοῦ χωριοῦ, κι ὁ ἄλλος, ἀριστερά, ὀδηγεῖ κατευθείαν στήν "ἀκρόπολη" ἀφοῦ περάσει ἀπό μιά μεγάλη πλατεία ὅπου βρίσκεται ἡ παλαιά κεντρική κρήνη (σχέδιο 1, ἀρ. 4) Πρόκειται γιά ἕνα κτίσμα μέ πολλή γοητεία πού ἄλλοτε περιβαλλόταν μέ ποτίστρες γιά τά ζῶα πού συγκεντρώνονταν ἐκεῖ γιά νά σβήσουν τή δίψα τους καί ἀπό τόν κεντρικό κρουνοῦ τῆς οἱ κάτοικοι ἔπαιρναν τό πολὺτιμο νερό, ὅταν ἀκόμη δέν ὑπῆρχαν παροχές στά σπίτια. Σήμερα τό μέρος χει διαμορφωθεῖ σέ μικρό πάρκο μέ ὀμορφους πάγκους ὅπου μπορεῖ κανεῖς νά κάτσει νά ξεαποστάσει. Ἡ κατασκευή τῆς κρήνης ἀνάγεται στά

Εἰμ. 30

χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, στήν πρόσοψη τῆς ὅμως ὑπάρχει ἐντοι-
χισμένη μιά θαυμάσια ἐπιτύμβια στήλη τοῦ 300 π.Χ. ^{πυροπόου} ποῦ καταλήγει,
ἐπάνω, σ' ἓνα ἐξαίσιο ἀνθέμιο. Κατά τήν ἐπιγραφή ποῦ βρῖσκεται χα-
ραγμένη ἀκριβῶς πάνω ἀπό τόν κρουνό τό μνημεῖο ἀνήκει στόν Διονύ-
σιο τοῦ Μεγακλέους. Ἀνάμεσα ἀπό τό ὄνομα καί τό ἀνθέμιο, στό κυ-
ρίως σῶμα τῆς στήλης, ὑπάρχουν δύο μεγάλοι ἀνάγλυφοι ρόδακες γιά
διακόσμηση (εἰκ. 30).

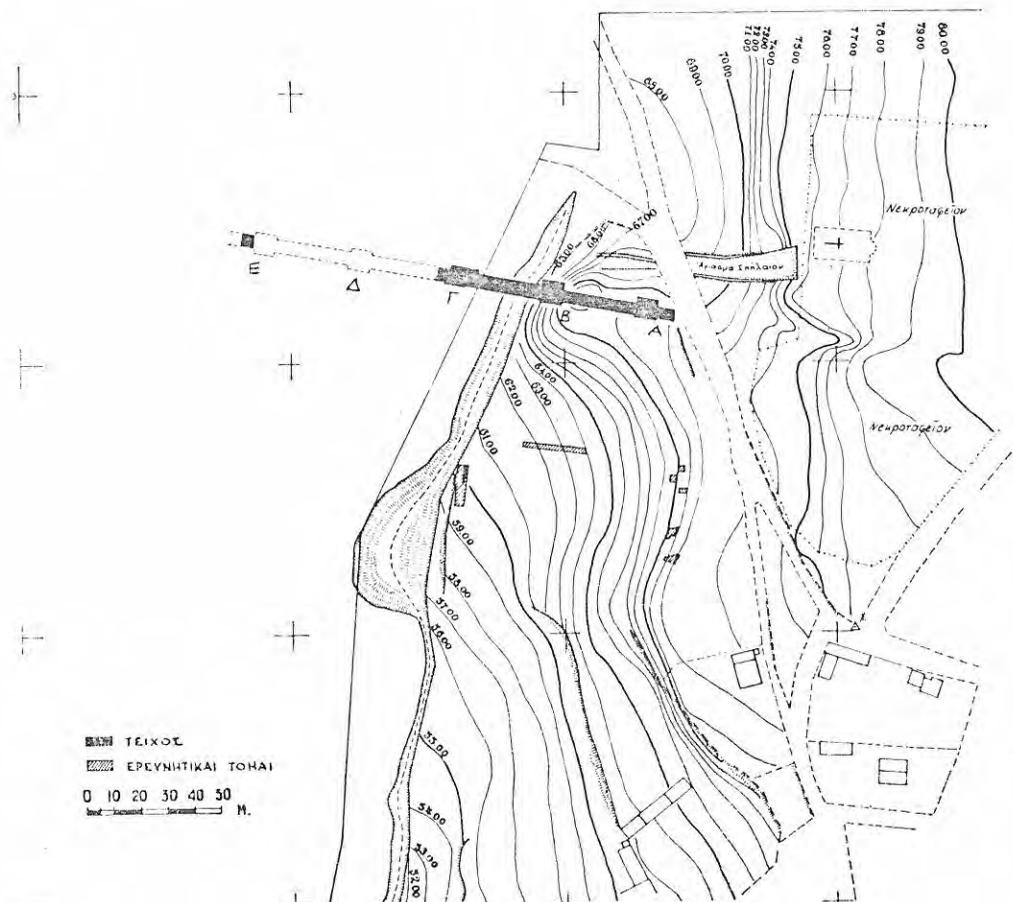
Συνεχίζοντας τόν ἀνηφορικῶς δρόμο, μετά τήν πλατεία, μέχρι
τό τέλος του, στρίβει κανεῖς ἀριστερά στόν δρόμο τῆς "ἀκρόπολης"
(σχέδιο 1) ποῦ στή συνέχειά του κατηφορίζει πρός μιά μικρή χαράδρα,
ἀφοῦ περάσει ἀπό τό νεκροταφεῖο καί τό "Ἀγίασμα" (σχέδιο 1 ἀρ. 5, 6)
Ἐδῶ ἀξίζει πάλι νά λεχθοῦν δύο λόγια: στό νεκροταφεῖο ὑπάρχουν τά
ἐρελίπια τῆς παληᾶς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ, ποῦ ἦταν ἀφιερωμένη στοῦς
Ἁγίους Ἀποστόλους. ("Ἅγιοι Ἀπόστολοι ἄλλωστε ἦταν καί τό παληό
ὄνομα τοῦ χωριοῦ) Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ θά καταπλήξει τόν ἐπισκέπτη εἶ-
ναι οἱ 5 μεγάλοι μονολιθικοί σταυροί ποῦ βρῖσκονται ἐκεῖ, ἄριστα
διατηρημένοι (εἰκ. 31). Οἱ σταυροί αὐτοί εἶναι κελτικοῦ τύπου καί
ἡ παρουσία τους δέν ἔχει ἀκόμη ἐρευνηθεῖ. Παρόμοιοι ὑπάρχουν ἀπό
τήν Ἀλβανία μέχρι τή Θράκη, ἀλλά σέ πιό ἐκφυλισμένη μορφή (βλ.
Ν. Μουτσόπουλος, Οἱ ἐκκλησίες τοῦ νομοῦ Πέλλης, Θεσσαλονίκη 1973,
σ. 433-437).

Εἰκ. 31

Στή βάση του ύψωματος πάνω στο οποίο υπάρχει το νεκροταφείο βρίσκεται και το "Αγίασμα". Στα δεξιά ενός μεγάλου δένδρου μερικά σκαλοπάτια οδηγούν σε υπόγεια πηγή για την οποία ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειξαν οι παλιοί περιηγητές. Οι χωρικοί στον καιρό τους (19ος αί.) έλεγαν πως η πηγή είχε άφθονο νερό μέχρι τη στιγμή που ένας Τούρκος θέλησε να λουσθεί σ' αυτήν. Από τότε λέει στέρεψε... 'Αλλά και σήμερα θα ακούσει κανείς διάφορες διηγήσεις για αυτό το γεμάτο μυστήρια "Αγίασμα". Μέσα στον βράχο υπάρχει μια *χρηστή* δεξαμενή κι εκεί συγκεντρώνονται τα νερά της πηγής, που τα οδηγεί ένας δίαυλος λαξευμένος ^{στη βάση} μέσα στον βράχο.

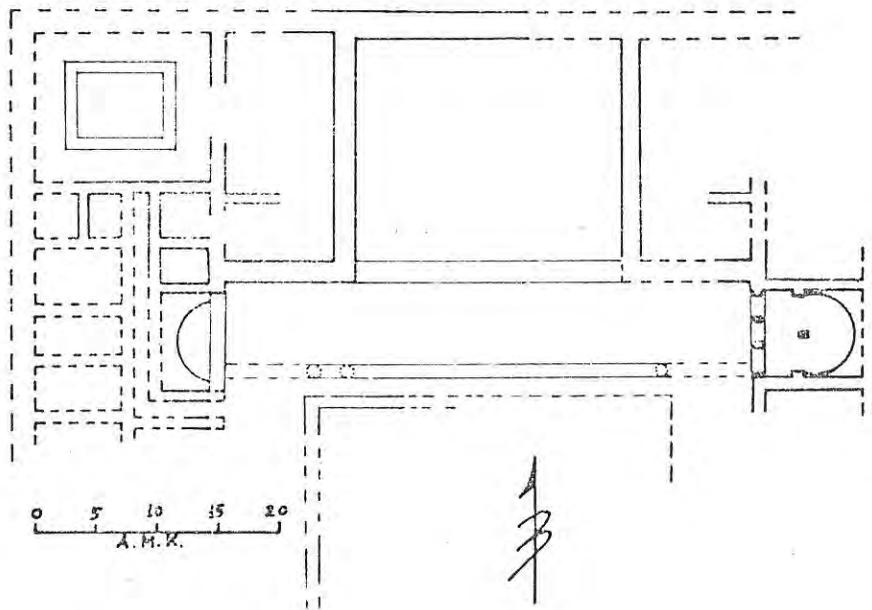
'Απέναντι από το "Αγίασμα", αριστερά από τον δρόμο, στο δυτικό άκρο του χωριού όπου το έδαφος σχηματίζει μια φυσική κοίλη, πλαγιά, πολλοί έρευνήτες υπέθεσαν πως ίσως να ήταν το θέατρο της Πέλλας, αλλά μέχρι τώρα οι έρευνες δεν απέδωσαν τίποτε. 'Αντίθετα, αποκαλύφθηκε στο σημείο αυτό (είκ. 32) ένα τμήμα τείχους με 3 πύρ-

Είκ. 32

γούς, χτισμένο με ώμες πλίνθους. Το τεῖχος δείχνει νά συνεχίζεται πρὸς τὸν δυτικὸ λόφο, τὴν "ἀκρόπολη", σὲ εὐθεία γραμμὴ.

Προχωρώντας στὸ δρόμο πρὸς τὰ δυτικὰ, φθάνει κανεὶς, ἀφοῦ διασχίσει τὴ μικρὴ χαράδρα, σὲ μιὰ περίφραξη πού περιλαμβάνει τὸν Τομέα II, δηλαδή τὶς ἀνασκαφές στὴν "ἀκρόπολη" τῆς Πέλλας.

Εἰς. 33

Ἐκεῖνο πού ἐντυπωσιάζει ἀμέσως τὸν ἐπισκέπτη εἶναι τὸ μέγεθος ὄλων τῶν θεμελιώσεων καὶ τοίχων πού ἀποκαλύφθηκαν ἐδῶ. Ὅλα εἶναι θάλαγγε κανεὶς σὲ μιὰ κλίμακα διαφορετικῆ, πῶς ἐπιβλητικῆ, πῶς μεγαλύτερη ἀπ' ὅτι στὸν κεντρικὸ τομέα, τὸ κτίσιμο πῶς γερὸ καὶ ἐπιμελημένο. Εἶναι φανερό, ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν ἄσχετο μὲ τὴν ἀρχαιολογία, πῶς κάτι ἀλλοιώτικο ὑπάρχει στὸ μέρος αὐτό. Οἱ ἀνασκαφές δὲν ἔχουν προχωρήσει ἀρκετὰ ὥστε νά ὑπάρχει ὀριστικὸ σχέδιο τῶν κτισμάτων. Ἡ ἐργασία ἐδῶ εἶναι δύσκολη καὶ λόγω τῆς ἀπόστασης ἀπὸ τὸν κεντρικὸ το-

μέα και λόγω της τεράστιας επέκτασης που σέ πολλά σημεία φθάνει τά 2 μ. "Αν προστεθῆ και τό βάθος τοῦ σκιαφήματος που φθάνει κάποτε τό 1,50 μ. τότε ἔχουμε ἕνα συνολικό βάθος 3.50 μ. "Ας σημειωθεῖ πῶς δέν λείπουν και οἱ ἀνεπιθύμητοι ἐπισκέπτες: φίδια ἀβλαβῆ μᾶλλον ἀλλά ἱκανοῦ μεγέθους που δέν μπορεῖ παρά νά φέρουν στό νοῦ μας τήν περίφημη βασίλισσα Ὀλυμπιάδα, που εἶχε ἰδιαίτερη ἀδυναμία στούς "πελλάλους δράκοντες"....

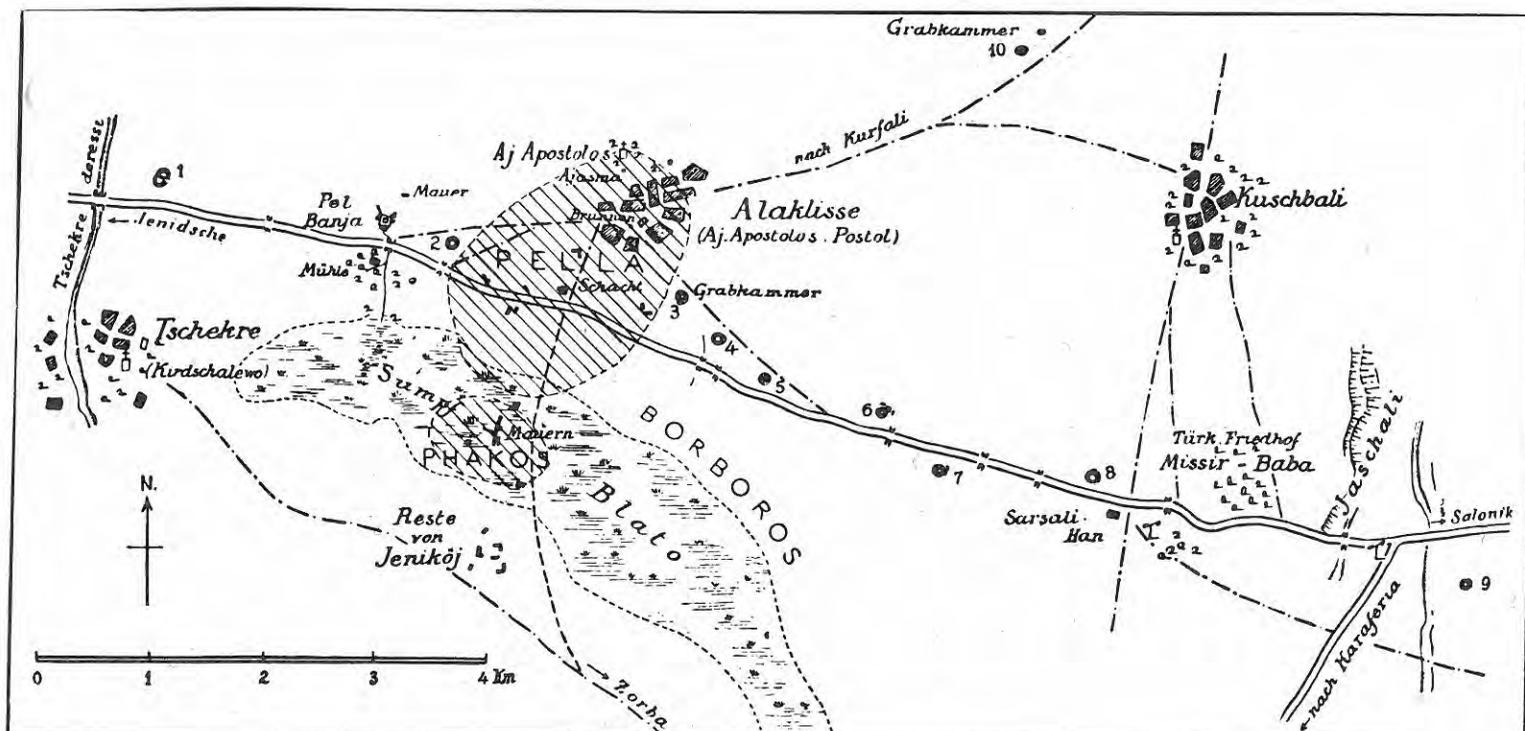
Οἱ γνώμες γιά τό τί ἀκριβῶς εἶναι τά κτίρια τοῦ τομέα τοῦτου εἶναι πάντως διχασμένες. "Ἴσως νά πρόκειται γιά χῶρο λατρευτικό, μιᾶς κι ἐδῶ βρέθησαν βάσεις ἀναθηματικῶν τριπόδων (σ. 54), ἴσως νά εἶναι και κτίσματα που ἀνήκουν στό ἀνακτορικό σύμπλεγμα τῆς Πέλλας. Πρός τό παρόν διακρίνονται σαφῶς τά ἐξῆς: ἕνας ὀγκώδης τοῖχος πάχους 2,20 μ., μιᾶ κόγχη ἡμικυκλική, μιᾶ θεμελίωση μέ κάτοψη τετράγωνη σχεδόν που πιθανόν νά ἦταν ἱερό και τέλος, στήν ἀνατολική πλευρά τοῦ σκάμματος ἕνα θαυμάσιο πρότυλο, δουλεμένο μέ πολλή φροντίδα.

Μένει λοιπόν ἡ ἀρχαιολογική ἔρευνα νά ἀποκαλύψει ὅλη τήν ἔκταση γιά νά δώσει μιάν ἀπάντηση στό ἀκανθῶδες ἐρώτημα: τί ἦταν τά κτίρια που ἀρχίζουν νά ἐμφανίζονται στήν "ἀκρόπολη" τῆς Πέλλας; Γιά τόν κοινῶ ἐπισκέπτη δέν μένει παρά νά θαυμάσει τήν ἐξαισία θέα που ἀπλώνεται μπροστά του και νά προσπαθήσει μέ τή φαντασία του νά βρεῖ τήν ἀπάντηση...

ΟΙ ΤΟΥΜΠΕΣ

Στά περίχωρα τῆς Πέλλας ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένοι τύμβοι; τ ο ὦ μ π ε ς ὅπως λέγονται συνήθως. Στά ἀνατολικά τῆς πόλης μέχρι τῆς Νέας Χαλιηδόνας εἶναι 8 καὶ στά δυτικά της ὑπάρχουν ἄλλοι 2. Οἱ τύμβοι αὐτοὶ εἶναι ὑπόγειες κτιστὲς καμαρωτὲς κατασκευῆς μὲ νεκρικοὺς θαλάμους, πού ἀπὸ πάνω τους συσσωρεύθηκε χῶμα ἔτσι πού νὰ δημιουργοῦνται οἱ λοφίσκοι πού βλέπουμε. Ἀπὸ τοὺς πρὸς κοντινοὺς πρὸς τὴν Πέλλα τύμβους ἐρευνήθησαν, σὲ παλιότερα χρόνια, οἱ 3 καὶ 4 τῆς εἰκόνας 34. Οἱ περιηγητὲς W. LEAKE καὶ DELACOUILLONCHE καὶ ὁ Μ. Χρυσόχοδος εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔκαναν τίς ἐρευνες καὶ δίνουν καὶ τίς κατόψεις.

Εἰκ. 34

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιά τις άνασναφές

- Πρακτικά 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας 1914 καὶ 1915: Χρονικά: Γ. Οίκονομου
 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 16, 1960 κ.έ. : " : Χ. Μακαρόνας
 Μακεδονικά 7, 1966/67 καὶ 9, 1969 : " : Φ. Πέτσας

Γιά τις πηγές καὶ τήν ἱστορία

- BAIKAN STUDIES 1, 1960, σ. 113-128, PELLA : PH. PETSAS
 Πέλλα Ι, 'Ιστορική ἐπισκόπησις καὶ μαρτυρίαι, 'Αθήναι 1971: Δ. Παπακων-
 σταντίνου-Διαμαντίου

Γιά τό Μουσεῖο

- AAA 10₂, 1978 : Μ. Σιγανίδου

Γιά τό χωριό Παλαιά Πέλλα

- Οἱ ἐκκλησίες τοῦ νομοῦ Πέλλης : Ν. Μουτσόπουλος

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ (3)

1. Φυτογεωγραφία.
- α) Άνωμαλίες : Το χέρση
 Το γεωγραφικό φυτόβιο
 Κερκιδιά ΠΕΛΛΗΣ
 Προβλήματα υψών
 - β) Χερσό : Έμφυτα
 Άγρια
 Στάχυοι
 Ιακύνθους

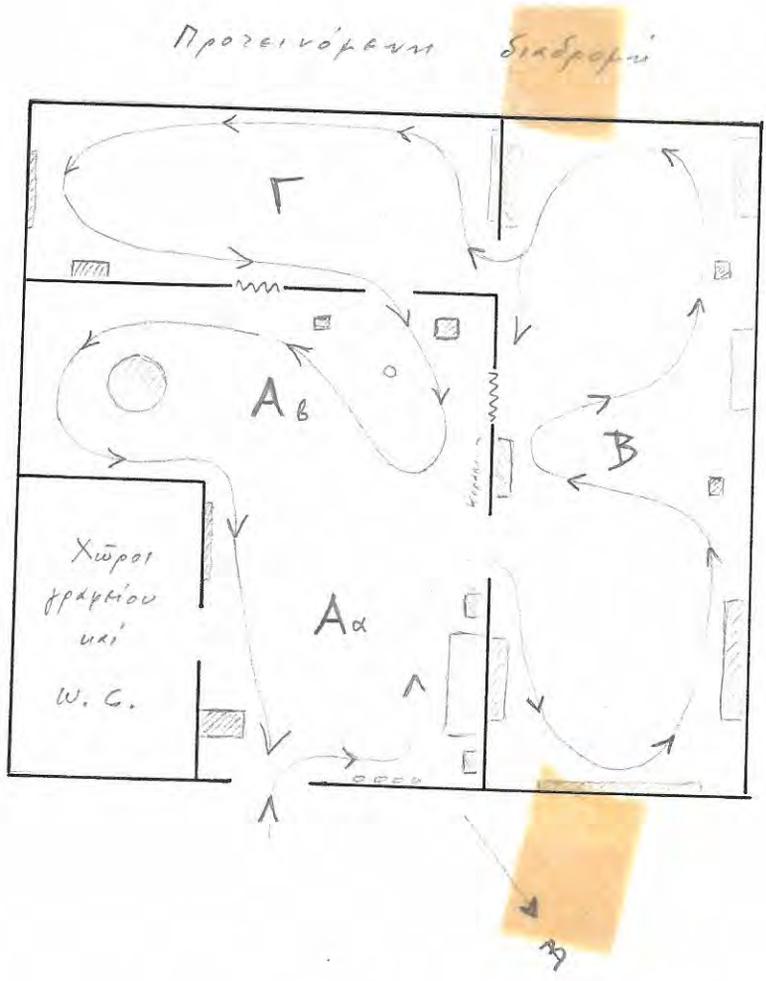
2. Βιολογία.
- α) Νέοι άνωμαλίες : Δομοί χερσίων, νεοπροσπίδα
 (εάντα ΟΥΘ και Ε'ΑΧ.) τήχας βία βία
 - β) ~~Το δάκτυλο με άνοδο προς Α. Πύλη~~
 - γ) ~~Άνωμαλίες διαφόρων Βιολογικών, Ολοφύτων~~
ΑΔ υψ.
 - δ) Ζώδια νέο ή να διαρριχθεί το
 αχίο με προβλήματα τήχ. 4 ;
 - ε) Εύχρη : υδροφύ τήχ. 5 και
 πρώτ. Ζωόφυτ. υψώνων.
 - ζ) ~~Πρόσ Ανωμαλίες~~
 - η) Άνωμαλίες φυτικού φυτόβιου

1. Σίμωφ &
- ~~2. Μάγερς : Είδωσιν~~
3. Άνθρωπο Τονάτσοφφου Α Δ 30 (μίσωσος) 6.165-184
4. Περιποιήσιον : για χτίδα Άγορᾶς
5. Ναι διαφωδῶν :
 - α) Πρωτογο : τὴν αὐτὴν ἰσχυρᾶ
 - β) Ἐργασίᾳ ἢ προβίμωφ ;
 - γ) Ἐν ἄλλοις : ἠπὶ Καναροῦν, Πέτρε, Σίμων
 - δ) Ἐν βιβλίωφ : Μ. Πέτρε Ἀδελφῶν
 - ε) Ἐν ἰστορίᾳ : ἡ δὲ ἀδελφῶν ἢ 2 μισῶν
 - στ) Ἐργασίᾳ ἀποφασιστικῶν
 - ~~ζ) Ναι ἔστω ἡ ἀδελφῶν ἢ ἰσχυρᾶ~~
6. Ναι ὅω Ἀδελφῶν : ἡ ἀδελφῶν ἢ ἀδελφῶν

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ (Σχέδιο οδηγού)

Τό Μουσείο τής Πέλλας, κτίσμα προσωρινό όπου στεγάζονται τά κυριώτερα εύρηματα μέχρις ότου γίνει τό όριστικό μουσειακό συγκρότημα, αποτελείται από τρείς χώρους, Α, Β καί Γ, συνολικής έκτασης 400 τ.μ. περίπου, πού ή επίσκεψή τους γίνεται κατά τόν καλύτερο τρόπο άν ακολουθήσει κανείς τά βέλη στην κάτοψη:

Κάτοψη τοῦ Μουσείου

~ = Προτείνεται να γεί-
κουν με άμμοίτες και
τα 2 περίβραχα.

Σημ. Η θέση των ποδοκικων
λαβών έχει αλλαξει αρ-
κιστα.

Όλα τά έκθέματα, εκτός από ώρισμένες εξαιρέσεις, ανήκουν στους έλληνιστικούς χρόνους. Τά περισσότερα αντικείμενα προέρχονται από τίσ ανασκαφές, υπάρχουν όμως πολλά πού είναι αποκτήματα εκ περι-
συλλογής, από τά χωράφια πού περιβάλλουν τό χωριό Παλαιά Πέλλα.
Άπό τά τυχαία αυτά εύρηματα είχε δημιουργηθεϊ, πριν αρχίσουν οι ανασκαφές, ένας μικρός πυρήνας μουσειου από τούς δασκάλους τοῦ χωριοῦ.

Αΐθουσα Αα

Ἡ αΐθουσα αὐτὴ περιλαμβάνει μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ καὶ ἤδη παγκόσμια γνωστὰ εὐρήματα, ἀπὸ τὶς παλαιότερες ἀνασκαφές.

Ἀριστερά, στὴν εἴσοδο, βρίσκεται τὸ ἐκδοτήριο τῶν εἰσητηρίων. Ἀμέσως δεξιὰ ὑπάρχει μιὰ σειρά ἀπὸ 4 ὀξυπύθμενους ἀμφορεῖς, καὶ ~~ἀπὸ~~ ἀκριβῶς ἀπὸ πάνω, σ' ἓνα ράφι, μιὰ σειρά ἀπὸ 6 ἀνθερωτοῦς καλυπτῆρες ἠγεμόνες καθὼς καὶ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα ὑδρορροή, πήλινη, σὲ σχῆμα λεοντοκεφαλῆς (**Κ** I890). Ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακὸς ὅμως εἶναι ἓνας ἐννεάφυλλος καλυπτῆρας ἠγεμόνας (**Τ** 85) κορινθιακός, ἀπὸ λεπτόκοικο, ἄριστα δουλεμένο μάρμαρο. Βρέθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ χωριοῦ Παλαιὰ Πέλλα, στὴ λεγόμενη τομὴ τοῦ ἀνθερωτοῦ καλυπτῆρα.

Δεξιώτερα, στὸν τοῖχο πού χωρίζει τὶς αΐθουσες Α καὶ Β, ὑπάρχει ἡ προθήκη τῶν μεταλλικῶν ἀντικειμένων πού περιλαμβάνει θαυμάσια εὐρήματα ἀπὸ χαλκὸ καὶ σίδηρο. Τρεῖς μεγάλα σιδερένια κλειδιά (**Μ** I06, **Μ**35I, **Μ** 384) ζωντανοὶ μάρτυρες τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν Πέλλα, σώζονται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση. Ὅσο γιὰ τὶς θύρες πού κλείδωναν μ' αὐτά, τῇ μεγαλοπρέπειά τους μᾶς ἀφήνουν νὰ φαντασθοῦμε οἱ θαυμάσιες χάλκινες ἐφηλίδες (κεφαλές καρφιῶν) πού ὑπάρχουν στὴν ἴδια προθήκη.

Ἀπ' ὅλα ὅμως τὰ χάλκινα ἀντικείμενα ξεχωρίζει ἓνα ἔξαισιο προσάρτημα κλίνης πού κοσμεῖται μὲ μιὰ κεφαλή ὄνου καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ τετράγωνο 3 (βλ. σ.). Ἀπὸ τὸ ἴδιο οἰκοδομικὸ τετράγωνο προέρχεται καὶ ἡ ὠραία πρόχους (**Κ** 388) πού ἡ λαβὴ της στὸ κάτω μέρος τελειώνει σὲ φύλλο κισσοῦ.

Ἐνας χάλκινος ἠθμός (σουρωτήρι) μὲ περίτεχνα διευθετημένες τρυπες (**Μ**387) καθὼς καὶ τὸ πλακίδιο μὲ τὸν μικρὸ πάνθηρα πού κατασπάράζει κάποιο ζῶο (**Μ** 386) εἶναι εὐρήματα τοῦ τετραγώνου 4 (βλ. σ.).

Δεξιὰ ἀπὸ τὴν προθήκη αὐτὴ, πάνω σὲ μιὰ βάση, ὑπάρχει ἓνα ἀπὸ τὰ ἐκπληκτικώτερα κινητὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν: μιὰ σιδερένια ἀλυσίδα μήκους 13,30 μ. ἀπὸ τὸ τετράγωνο 4 (βλ. σ.). Ἀξίζει νὰ προσέξει κανεὶς τὸν τρόπο κατασκευῆς τῶν κρίκων, πού δέν εἶναι κυκλικοὶ ἀλλὰ ὀκτώσχημοι: Ὁ κάθε κρίκος δηλαδὴ εἶναι συμπιεσμένος ἔτσι πού νὰ χωρίζεται σὲ δύο μέρη.

Τέλος, στὰ ἀριστερὰ τῆς προθήκης, ὑπάρχει, πάλι σὲ μιὰ βάση, ἓνας χάλκινος πύραυλος (μαγκάλι) ἀπὸ τὶς πρῶτες ἀνασκαφές πού ἔγιναν ἀπὸ τὸν Γ. Οἰκονόμο τὸ ἔτος 1914 (Εὐρετήριο I Μουσείου Θεσσαλονίκης, ἀρ. 202).

Αΐθουσα Β

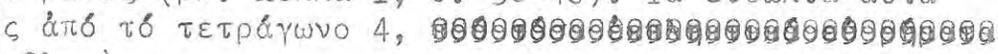
Στὸν χώρο αὐτόν, ὅπου περνᾶμε ἀμέσως μετὰ (βλ. κάτοψη) συναντᾶμε δεξιὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο τὴ μικρὴ χαμηλὴ προθήκη πού περιέχει διάφορα μικροεὐρήματα ὅπως χρώματα, ψηφίδες γυάλινες, δύο βραχιόλια, ἓνα ζάρι,

μιά γυναικεία μορφή από έλεφαντόδοντο κ.ά.

Άμέσως μετά, στη βόρεια πλευρά της αίθουσας υπάρχει τό πασίγνωστο και ωραιότατο ψηφιδωτό με τό Κυνήγι τοῦ Λιονταριοῦ (4,90 3,20μ) πού προέρχεται από τό δωμάτιο 2 τῆς μεσαίας οἰκίας τοῦ τετραγώνου I (βλ. σ. γιά τήν περιγραφή και τό ιστορικό).

Γ' Ακολουθεῖ μία συνοπτική περιγραφή τῶν προθηκῶν μέ τά εἰδῶλια, πού ὀπωσδήποτε δέν ἰσχύει πιά. Σημειώνω ὅμως τά ἐξῆς:

1. Τό μαρμάρινο ~~ἀνατάτο~~ : PA 18 *μικροῦ ἄνωστο τρίτοροφου ἑταίρου* ΓΑ 18

2. Τά δύο μεγάλα εἰδῶλια τῆς Ἀθηνᾶς μέ τά κέραταστό κράνος ἔχουν ὕψος 0,41 μ. και ἄρ. E3795, E3864. Ἀθηνᾶ μέ τέτοιο κράνος εἶναι γνωστή μόνο από ἕνα νόμισμα τῆς Κύπρου τοῦ 450 π.Χ. Καί τό θέμα δέν ἔχει ἀκόμη ἐρευνηθῆ σέ βάθος (βλ. Πέλλα I, σ. 38-40). Τά εἰδῶλια αὐτά προέρχονται ἐπίσης από τό τετράγωνο 4, (βλ.).]

Σέ μία ξύλινη βάση μετά τίς προθηκῆς υπάρχει μία ἐξαίσια λιθι-
νη φιάλη (ἀβαθές ἀγγεῖο) μέ ὠραία ἀνάγλυφη διακόσμηση και στίς δύο ὄψεις, εὔρημα τοῦ τετραγώνου 3 (βλ. σ.).

Ἀκριβῶς ἀπέναντι, ψηλά, πάνω στόν τοῖχου υπάρχει μία λεοντο-κεφαλή ὑδρορροῆς (T 196) από ἐγχώριο ἀσβεστόλιθο, εὔρημα τοῦ τομέα II (βλ. σ.).

Γ' Από τίς προθηκῆς μέ τά ἀγγεῖα ὑπῆρχε μία συνοπτική περιγραφή, πού κι αὐτή δέν ἰσχύει πιά.]

Ἀνάμεσα από τίς προθηκῆς, πάνω σέ μία ξύλινη βάση, μπορούμε νά θαυμάσουμε τόν πασίγνωστο πιά Ποσειδῶνα τῆς Πέλλας (M 383). Εἶναι ἕνα ἐξαίσιο χάλκινο ἀντίγραφο τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἐνός ἔργου τοῦ Λύσιππου πού εἶναι γνωστό σάν Ποσειδῶνας τοῦ Λατερανοῦ (από τό ὀμώνυμο ρωμαϊκό ἀντίγραφο). Ἐχει ὕψος, μαζί μέ τή βάση, 0,51 μ. και βρέθηκε τό 1959 στόν τομέα IV (βλ. σ.).

Στή νότια πλευρά της αίθουσας Β υπάρχει μια σειρά από επιτύμβιες στήλες ένεπιγραφες, πού προέρχονται από περισυλλογή στα γύρω χωράφια όπου βρισκόνταν οι τάφοι τών Πελλαίων. Στις επιγραφές τους αναφέρεται τό όνομα τοῦ νεκροῦ καί πολλές φορές καί τό πατρώνυμό του. Μιά ἄλλη κατηγορία στηλῶν εἶναι ἐκεῖνες πού φέρουν ἐπιγραφές ἀναθηματικές σέ διάφορους θεούς. Οι μικρές αὐτές στήλες βρίσκονται ἀριστερά ἀπό τίς ἄλλες, στόν ἀνατολικό τοῖχο, πάνω ἀπό δύο ἀμφορεῖς (Α 282 , Α 2773) καί παρουσιάζουν μεγάλο ἐνδιαφέρον γιατί ρίχνουν λίγο φῶς στό σκοτάδι τῆς ἔλλειψης πληροφοριῶν σχετικά μέ τήν Πέλλα. Ἔχουμε ἀναθήματα στόν Ἑρακλή (ΕΠ 30) στόν Ἑρακλή Φύλακο () στόν Μεγάλου θεοῦς (ΕΠ 10) στόν Ἀσκληπιό (ΕΠ 6) στόν Δία Μειλίχιο (ΕΠ 23) στίς Μοῦσες (ΕΠ 31), μαρτυρίες πολύτιμες καί ἀδιάφευστες γιά τίς λατρεῖες στήν Πέλλα.

Ἐπὶ ἀκολουθεῖ συνοπτική ἀναφορά σέ δύο προθήκες πού ἦταν δεξιά καί ἀριστερά ἀπό τό πέρασμα πρὸς τήν αίθουσα Γ.]

Πρὶν ὅμως περάσουμε σήν αίθουσα Γ θά σταθοῦμε γιά λίγο μπροστά σέ μιάν ἀκόμη βάση πού φέρει ἕνα μαρμάρινο ἀγαλμάτιο (ΓΑ 43). Πρόκειται πιθανότατα γιά τόν Μ. Ἀλέξανδρο μέ μορφή Πανός, ὅπως δείχνουν τά δύο μικρά κέρατα πού ἔχει στό κεφάλι του. Ἔχει ὕψος 0,37μ. καί βρέθηκε τό 1962 ἀνατολικά ἀπό τό τετράγωνο Ι. Τό ἀγαλμάτιο ἀνήκει στούς Ἑθνεσοελληνιστικούς χρόνους καί εἶναι δουλεμένο μέ πολλή ἐπιμέλεια.

Αἴθουσα Γ

Ἡ αίθουσα αὐτή περιλαμβάνει κυρίως ἀρχιτεκτονικά μέλη ἀπό διάφορα κτίσματα τῆς Πέλλας. Ἀπό τά ἄλλα ἐκθέματα τό σημαντικώτερο εἶναι τό περίφημο ψηφιδωτό τοῦ Διδύμου πάνω στόν Πάνθηρα (2,70 2 μ.) πού βρίσκεται ἀμέσως δεξιά ἀπό τήν εἴσοδο, ὅταν ἐρχόμαστε ἀπό τήν αίθουσα Β. Προέρχεται καί αὐτό, ὅπως καί τό Κυνῆγι τοῦ Διονταριοῦ, ἀπό τή μεσαία οἰκία τοῦ τετραγώνου Ι καί κοσμοῦσε τό κέντρο τοῦ δαπέδου στό δωμάτιο Ι (βλ. σ. γιά λεπτομέρειες).

Ἀμέσως δεξιά, σφόν μεγάλο νότιο τοῖχο τῆς αἵθουσας αὐτῆς, ὑπάρχουν στή σειρά τὰ ἑξῆς ἐκθέματα :

Πρῶτα ἓνα ὠραῖο μαρμάρينو ἐπίκρανο παραστάδας ἀπό ἀσβεστόλιθο (T I84) ἄριστης ἐργασίας, πού ἀνάγεται στους κλασικούς χρόνους.

Ἀμέσως μετά ἀκολουθοῦν ἓνα ἰωνικό κιονόκρανο καί δύο ἐνεπίγραφες βάσεις. Στό ἰωνικό κιονόκρανο ἄξιο προσοχῆς εἶναι τό προσκέφαλο πού ἀντί νά εἶναι ἴσιο σχηματίζει μιά καμπύλη πρὸς τὰ πάνω.

Στή συνέχεια συναντᾶμε μιά χαμηλῆ προθήκη πού περιέχει σῖμες (τό κεντρικὸ ἀπό τὴν ἀριστερὰ πρὸς τὴν δεξιὰ). Ἀπὸ τὰ ὠραιότερα εὐρήματα τοῦ τετραγώνου I οἱ σῖμες αὐτές διατηροῦν σέ ἄριστη κατάσταση τὸν ζωγραφικό τους διάκοσμο.

Ἐνα ἀκόμη κιονόκρανο (T 4I) τοποθετημένο πάνω σέ βάση ὀριζεῖ τό τέλος τῆς αἵθουσας αὐτῆς πού στόν ἀνατολικό της τοῖχο φέρει ἓνα μικρὸ ψηφιδωτὸ προερχόμενο ἀπὸ τό τετράγωνο I (βλ. σ.). Ἡ σύνθεσις αὐτῆ, πού παριστάνει ἓνα ζευγάρι κενταύρων, στόλιζε τό δάπεδο στήνεῖσοδο τοῦ δωματίου 88882, πού εἶχε στό κέντρο τό Κυνῆγι τοῦ Λιονταριοῦ.

Ἀριστερὰ ἀπὸ τό ψηφιδωτὸ τῶν Κενταύρων ὑπάρχει ἓνα ἀκόμη ἰωνικό κιονόκρανο (T 57) πάνω σέ βάση. Στόν τοῖχο ἓνας πίνακας μέ δελφικά ἀπὸ κονιάματα διαφόρων χρωμάτων μᾶς δίνει μιά ἀμυδρὴ εἰσαγωγή τῆς ἐσωτερικῆς διακόσμησης τῶν δωματίων τοῦ κεντρικοῦ ἀνασκαφικοῦ τομέα.

Ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν κονιαμάτων ὑπάρχει ἓνα ἀπὸ τὰ πῖο ἐνδιαφέροντα εὐρήματα τῆς Πέλλας: ἓνα μαρμάρينو σήκωμα (σύστημα ἐλέγχου τῶν μέτρων) πού προέρχεται καί αὐτὸ ἀπὸ τό τόσο πλούσιο σέ ἐντυπωσιακά εὐρήματα τετράγωνο 4 (εἰδῶλια Ἀθηνᾶς μέ τὰ κέρατα, ἀλυσίδα, ἡθμός). Τὸ σήκωμα ἔχει διαστάσεις 0,75 I,05 μ. καί ὕψος μ.

Τέλος, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔξοδο πρὸς τὴν αἵθουσα Α μποροῦμε ἀκόμη νά θαυμάσουμε ἓναν ὀμβρικό πεσσοκίονα (T I79) καί ἀριστερὰ δύο ἐπίκρανα παραστάδων.

Αἵθουσα ΑΒ

Ἀμέσως ἀριστερὰ ἀπὸ τό πέρασμα (βλ. κάτοψη) στή ΝΔ γωνία τῆς αἵθουσας, βρῖσκεται ἓνα ἐξαίσιο καί πολὺ γνωστὸ πιά εὐρημα τῆς Πέλλας. Πρόκειται γιὰ ἓναν σκύλο (ΓΛ IO) ἔργο τοῦ 460 π.Χ. περίπου, πού ἔχει ἰδιαίτερη σημασία ~~ὡς ἀποδεικνύει~~ γιατί δέν ἔχει ἀκόμη βρεθεῖ τό τμήμα τῆς πόλης πού ἀνήκει στους χρόνους αὐτούς. Ὁ σκύλος προέρχεται ἀπὸ περισυλλογὴ ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Πέλλας καί ὄχι ἀπὸ ἀνασκαφή.

Λίγο πιο πέρα, δεξιά μετά τον σκύλο, τό ώρατο κεφάλι μέ τό άγέροχο ύφος, τή χαρακτηριστική κλίση και τics βαθιές κόγχες τών ματιών (ΓΑ 15) μάς ύπενθυμίζει άμέσως πώς έχουμε μπροστά μας μιá εικόνα τοϋ Μ. Άλεξάνδρου. Καί αυτό όμως τό πολύτιμο εϋρημα δέν βρέθηκε σέ άνασκαφή, αλλά προέρχεται από τά Γιανιτσά.

Άκολουθεϊ μιá ώραλα βάση από μαρμάρινο περιρραντήριο (Α Ι08), εϋρημα τοϋ τετραγώνου 3 και άμέσως από πάνω, σόν τοίχο, δύο από τά πιο σημαντικά εϋρήματα τών άνασκαφών: δύο ένσφράγιστες κεραμίδες μέ τό όνομα ΠΕΛΛΗΣ 0000000000 πού μέ τήν παρουσία τους δίνουν και γραπτή τήν ταυτότητα τής πόλης.

Άπό τό σημείο τοϋτο μπορούμε νά προχωρήσουμε άπέναντιστην έσοχή, πού είναι και τό τελευταίο τμήμα τής αίθουσας Α.

Άρχιζοντας από τά δεξιά τής έσοχής συναντάμε πρώτα ένα άγαλμάτιο λιπέα από ώρατα δουλεμένο μάρμαρο (ΓΑ 54) αλλά άρκετά έλλειπές. Προέρχεται από περισυλλογή. Κατόπιν ύπάρχει ένα λιωνικό κιονόκρανο πεσσόκλονος (ΤΙ69) πάνω σέ βάση και στή συνέχεια μιá μεγάλη έπιτύμβια στήλη (ΕΣ 29) και ένα τμήμα άλλης μικρότερης.

Στόν άνατολικό τοίχο τής έσοχής, πάνω σ'ένα ράφι, ύπάρχου μερικά μικρά γλυπτά: Ένας ώρατος μαρμάρινος άετός (ΓΑ 47) τό κάτω τμήμα μιās γυναικείας μορφής (ΓΑ 12) και ένα μικρό κογχοειδές ανάγλυφο πού βρέθηκε στήν τοποθεσία " Λουτρά τοϋ Μ. Άλεξάνδρου " και φέρει παράσταση τριών νυμφών πού χορεύουν (βλ. σ.).

Άπό κάτω ύπάρχει μιá γυναικεία μορφή καθισμένη πού σώζεται από τή μέση και κάτωμόνο (ΓΑ 11) και ακολουθεϊ ένας άνδρικός κορμός (ΓΑ 14). Άριστερά πάνω σέ μιá βάσηβλέπομε ένα άκόμη κιονόκρανο από λιωνικό πεσσόκλονο (ΓΑ170).

Στό κέντρο τής έσοχής τοποθετήθηκε ένα θαυμάσιο τραπέζι από σταχτόμαυρο σχιστίλιθο πού φέρει διακόσμηση ένθετη λευκή από μαιάνδρους, σπειρομαιάνδρους και φυτικά θέματα. Η διάμετρος τοϋ τραπέζιού είναι 1,25 μ. και βρέθηκε και αυτό, όπως και τό άγαλμάτιο τοϋ Ποσειδώνα, στόν τομέα IV (βλ.σ.).

Τέλος, πρινέγκαταλείψουμε τήν αίθουσα και μ'αϋτήν όλο τό Μουσείο, θά σταθοϋμε λίγο μπροστά σέ ένα άκόμη ψηφιδωτό, στόν τοίχο πριν από τό έκδοτήριο τών είσητηρίων: παριστάνειένα γρύπα πού κατασπαράζει κάποιο έλάφι και κοσμοϋσε τό δάπεδο στήν είσοδο τοϋ δωματίου I, πού είχε στό κέντρο τό ψηφιδωτό μέ τόν Διόνυσο πάνω στόν Πάνθηρα.

"Εξω από τό μουσεϊο, δεξιά και άριστερά από τή θύρα, ύπάρχουν έπίσης μερικά εκθέματα: δύο δωρικά κιονόκρανα βγαίνοντας δεξιά, και, άριστερά, 5 έπιτύμβιες στήλες καθώς και ένα μεγάλο, μά έλλειπέστατο, ανάγλυφο έφιππου άνδρα πού μεταφέρθηκε από τό Μουσείο Θεσσαλονίκης (Εϋρητήριο 3 Μουσείου Θεσσαλονίκης άρ. 1277) αλλά προέρχεται από τήν Πέλλα.

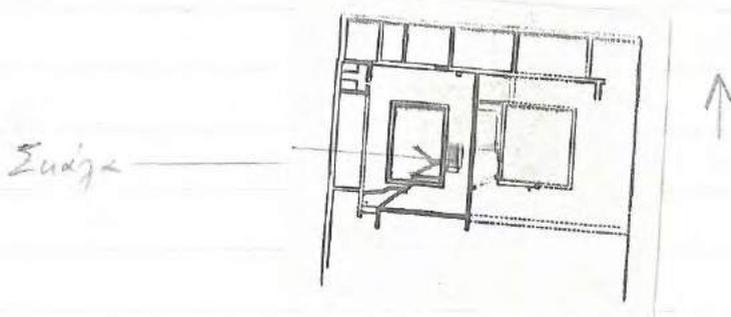
Χορηγός > Να είναι < 1000

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ Ο ΓΥΡΟΣ ΧΩΡΟΣ

1. Ο χώρος

Το Μουσείο της Πέργης, υπήρξε προσωρινό, όταν εξαφανίστην και κυριώτερα ενδείξεις μέχρι όταν γίνει το οριστικό μονόκλιμο συγκρότημα, βρίσκεται επί νότια του ερυθρότερου δρόμου *Dekeleionum* - Έδρας, δυτικά από την άκρη από τον τοίχο I (επέδιο 2). Στον ίδιο χώρο βρίσκονται και οι τοίχοι IV και V ενός όμοιου προγράμματος ή ρίστη και οι παρά την προχωρημένη επί επιπέδου του Μουσείου.

Ο τοίχος IV (βλ. 17) βρίσκεται δυτικά επί νότιο-

βλ. 17

δομική γωνία του μουσείου και αποτυπώσα από φιλωσία με δύο αψίδες. Από την ομίση αυτή προέρχονται κρηματότητα ενδείξεων μονόκλιμα και επιμήκη στερεοκλίμα, αλλά τόπιο και το γυναικείο λουτρό του Ροσπιδίου (6.56).

ζητούμενο είναι μία σειρά που οδηγεί σε κάποια δια-
φογή και απομακρύνεται στην έκτακτη σειρά των δυνά-
μεων. Υποδοκίμους της είναι πρώτος διωνυμικός της Πίζα (6. 26)
είχε απομακρύνει ένα παρόμοιο απομακρύνει υδρόνους.

Αλλά ο τσέκας IV επεξεργάστηκε σχετικά μία μέθοδο εύρησης
συνόλων άρτιων. Στην έκτακτη των διωνυμικών, κατά χιόρο
που υποτίθεται περιέχουν 2 απομακρύνει μία σειρά που έδωσε
ένα από τα ευρηματικότερα και αναλυτικότερα έργα του Πίζα:
ένα μονιάει διακρίσεων 5×7 μ. που έχει εύρημα
παραστάσεων

* Το τσέκας ο Νοβόδοι

Το μονιάει αυτό περιέχει στοιχεία σε χιόρο υδρόνους, που
όπως περιέχουν και άλλα τους και αναλυτικότερα με τσέκας
δυναμική από τα έργα ευρηματικότερα του Πίζα.

Ο τσέκας V, σύμφωνα του IV, περιέχει ευρηματικότερα τσέκας
μακρύτερα των έργων, προέχει όμως να δώσει ένα ευρημα-
τικό εύρημα του Πίζα: ένα χιόρο των Πυθαγόρου του Ε'.

ως εδώ έρχεται

2. Το Μονιάει

Τα έργα του στο Μονιάει του Πίζα είναι, όπως
από τα έργα του έργων, είναι ένα περίπου έργο, όπως
είναι εύρημα χιόρου. Οι έργα του είναι εύρημα που
αναλυτικότερα από την εργασία των νέων διωνυμικών που είναι εύρη-
μα του Πίζα, ότι είναι εύρημα της τσέκας ή τσέκας του Πίζα

του εθνογράφου του Μουσίου. Έτσι λοιπόν ἀρκετοί οἱ ἐπιθυμῶντες εἰς
 ἐπιθυμῶντες τῶν ἐπιθυμῶντων ἐπιθυμῶν, πῶς ἀρκετοί πρὸς τὴν
 ἐπιθυμῶντων πρὸς τὸ εἶδος τοῦ χύρου, πῶς ἀρκετοί οἱ πρὸς
 αἰδοῦντες, ἀρκετοί τὰ 400 μ² περίπου.

ΚΑΤΟΥΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΛΛΑΣ

Αἰδοῦντες Α, α

Ἡ αἰδοῦσα εἶναι μεσογειακὴ φύσιν ἀπὸ τὸ μὲν
 εὐρύνει καὶ ἴσως παρθενακὴ φύσιν ἀπὸ
 τῆς μεσογειακῆς ἀρκετοῦ τῆς Πέλλας. Καὶ πρῶτα εἰς ὅσον
 εἰς ἀρκετοί πρὸς τὸ εἶδος αὐτοῦ. Σχετικῶς
 ἀρκετοί τὸ εἶδος αὐτοῦ καὶ ἀρκετοί πρὸς τὸ εἶδος

ην ὄνον, ἐπιπέδον τὸν παραπέδον 3 (6.41). Ζυγισαὶ
 μέγιστος τῆς καθεστῆσιν τῶν ἐπιπέδων Πύξυ, τοῖς μέγιστος ἀποκρί-
 να ὑψηλὰ βίβουκα ἐπὶ τοῦ κατὰ κατὰ κλίμακα. Οἱ ἀποκρί-
 ναι χάρμινος ἐπιπέδων (κατὰ κλίμακα) ἀποκρίναι καὶ ἀποκρί-
 ναι κατὰ τὴν μετὰ ἀποκρίναι τὸν ἐπιπέδον οἱ ἀποκρίναι τῶν ἐπιπέδων
 τῆς πύξυ.

Ζυγισαὶ μέγιστος τῆς ἀποκρίναι καὶ τὸ μέγιστος, ἀποκρί-
 ναι τῆς ἀποκρίναι καὶ τὸ μέγιστος ἀποκρίναι τῶν ἀποκρί-
 ναι τὸν παραπέδον 4 (6.42) καὶ τὸν ἐπιπέδον ἐπιπέδων ἀποκρί-
 ναι 6.44. Ἀποκρίναι καὶ ἀποκρίναι κατὰ τὸν ἀποκρίναι κατὰ κλίμακα

Ἀποκρίναι

Εἰν. 18

τῶν ἀποκρίναι τῆς ἀποκρίναι καὶ τὸ μέγιστος ἀποκρίναι τῶν ἀποκρί-
 ναι τῶν ἀποκρίναι καὶ τὸ μέγιστος ἀποκρίναι τῶν ἀποκρί-

ναι τῶν ἀποκρίναι κατὰ τὸν ἀποκρίναι κατὰ κλίμακα Β ἀποκρίναι καὶ ἀποκρί-
 ναι τῶν ἀποκρίναι κατὰ τὸν ἀποκρίναι κατὰ κλίμακα ἀποκρίναι τῶν ἀποκρί-

Ἀποκρίναι Β

Ἡ ἀποκρίναι κατὰ τὸν ἀποκρίναι κατὰ κλίμακα ἀποκρίναι τῶν ἀποκρί-

Δίνεται με λ γνηία και μ ιδώμα από το παζαρόπαιτο, αλλά οι 2 πόλεις ζήτησαν
 πρόσβαση ανδραγαθία. Η δόξα των προδωμένων δένων δεν είναι άνοχη οφθαλμική, όσο
 για τα νεύρα οφθαλμική, είναι όλα 2 διαφορετικά.

Συνεχίζοντας σχετικά τους διδασκόμενους υπάρχει το παιχνίδι του
 αμφοτέρωθεν φησίδωτο με το κέντρο των Αισθητικών (4, 90 x 3,20 μ.)
 που προσέχεται από το δωμάτιο 2 ~~μεταξύ των οποίων υπάρχει~~
~~φωτισμός~~ ^{είναι ένα} ~~εφαίμα~~ ~~μαρτυρημένο~~ ^(πίνακ. 19) ~~παιχνίδι~~ ^{παιχνίδι} ~~ιδιαιτέρως~~
 ενδιαφέρον και ως προς την εφευρέση των προδωμένων των υψών
 προς ώφελες γωνιοποιήσεις των υψών των. Ως προς το πρώτο
 έχει διευκρινιστεί (ΑΑ 16, 1960, 6.75, σελ. 4) από τους κεντρικούς
 γωνίους, τον H. Möbius, οι άνοχοι της προδωμένης για να γίνουν
 ιδιαιτέρως εύφωνα με την όποια ο Αγγελοδωρο και ο γίγας των κέντρων
 υψών των φησίδωτο, όποτε με υψώνες βεγγυή ~~είναι~~ ~~προδωμένοι~~ ~~όφθαλμοι~~ ~~προς~~
 τον Αγγελοδωρο. Τότε ο κέντρος από το διευκρινισμένο έργο να

Αισθητική

Ποταμός

Είδη 20

τον Δεσφ Πλάκα, όπως δείχνουν τα δύο πρώτα υψόμετρα που έχει στο υψόμετρο του
Έχει ύψος 0,37 και βρέθηκε το 1962 αναστασία από το ποτάμι 1 (βλ. 21)

Στη νότια πλευρά της λίθινης υπόγειας είναι οργανωμένη
από το ποτάμι και ανακατασκευασμένη. Αλλά οι οργανωτές αυτής
είναι ιδιωτικά επιχειρήματα που από τις επιχειρήσεις τους ανακατασκευά-
σαν διάφορα έργα όπως Πύργα γαλάκτος του Κελεσιού, τον Δία Ηγίχιου,
την Μεγάλη Οκτώ, τον Άγιο Πυλάου και τον Άγιο Κωνσταντή.

Λίθινα Γ

Στον χώρο αυτό έχουν οργανωθεί, μεταξύ άλλων, 2 υπο-
βασισμένα οργανωμένα έργα από τα οποία η υπέρβαση της Πύργου
επιλύεται παρακρίβου, μονόπλευρα, πηλοβουίοντα.

Εδώ υπάρχουν και το δεύτερο φυσικό ^(2,70x24)
καρπύριον Δ, ο Δεσφ Πλάκα στον Πλάκα, ^(2,70x24)
και ο Δεσφ Πλάκα, ~~ο Δεσφ Πλάκα~~
από τον χώρο αυτό και από την λίθινη Β και Δ, ^(2,70x24)
την από το ύψος 1 ^(2,70x24) και την
Επίσης ανακατασκευάσει από γυμνάσια, όπως άλλωστε και
τα φυσικά της Πύργου. Σ' αυτό όσον οι οργανωτές του ποταμού

Ein. 21

Ein. 21

Ein. 21

μ' ένα γεωμετρικό σχήμα με δύο μίσιμα τμήματα, όπως στο σχήμα των
 Αποστόλων. Συνίσταται επομένως από δύο τμήματα γωνία και τριγωνίου (Ευ. 22)
 είναι εύκολο να δειχθεί και το δεύτερο μέρος με το ίδιο σχήμα, βλ. σχήμα.

Απόδειξη

Ευ. 22

δεξιόν, όπως εἴφηται καὶ ἐν τῷ σχήματι τῶν Αποστόλων, ἡγενομένη ἐπι-
 λοφομένη ἀγνοητικῶς. Ἐὰν αὖτε ἐκεῖ ἔσται,

Ἐὰν ἐπιπέδον ἐπιπέδον, καὶ κορυφὴν τῶν ἐπιπέδων
 μετὰ τῶν Αποστόλων (6. 34) ἐπιπέδον ἐν τῷ αὐτῷ τῷ αὐτῷ,
 ὡς ἐπιπέδον τῶν Αποστόλων. Περὶ τῶν ἐπιπέδων τῶν ἐπιπέδων ὅ
 ἔσται ἀπὸ τῶν ἐπιπέδων καὶ ὁ αὐτῶν, καὶ τῶν ἐπιπέδων, ἐπιπέ-
 δον καὶ μετὰ τῶν ἐπιπέδων ἐπιπέδον (Ευ. 23).

Εἰς 23

* Οὗτος ἀναγίγνεται ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ χώρου (6. 43), ἐν τῇ εἰσοδῷ τοῦ περιγράψαντος Ἁ. Ἐπίδεικται ἐν τῇ περιγραφῇ «*κίονες*» ἡ ἀπόστολος ἐπίσης τῶν κίονων πρὸς τὸν ἄξονα. Μποροῦν εὐκολῶς νὰ εἰδῶνται ἐν τῇ εἰσοδῷ αὐτῇ, ὅταν τοῦτο ἀποβλέψῃ ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ κύβου τῆς Κωνσταντίνου (Εἰς. 24).

Εἰς. 24

Κίονες Α Β

Ἐπίσης εἶναι τῶν κίονων Γ, προσηλωτῆς καὶ πρὸς τὴν εἰσοδῷ τοῦ Μοναχίου περὶ τὸ ἐξωτερικὸν φῶς, τὸ Β, τῶν πρώτων κίονων, ὅταν ὑπάρχῃ πρῶτα ἀπὸ τῶν πρὸς τὸν ἄξονα κίονων τῆς Πύλης.

Ἡ πρώτη περίπτωση νὰ ἀναγίγνεται τὸ λαμπρὸν ἀνεμολογικὸν τοῦ 460 π.Χ.

(περίπου) που έχει ιδιότητα υπαδία για την Πύλη (6.12) γιατί δεν
 έχει βρεθεί ακόμη το κέντρο των πηγών των υφιστάμενων χώρων. Ο άσπρος αυτός
 πρόβλημα από περιβαλλοντική και υδατοοικονομική άποψη της άρχουσας Πύλης.
 Το έργο της υπεύθυνης του Κ. Αρχειοθήκης που βρίσκεται στο Πύλη
 (Πα. 25) αποτελεί από τα καλύτερα και είναι πικρά μαζικότητα. Έχει με

Ειν. 25

χαρακτηριστική ήταν η παρουσία των βιοτόπων των ζώων, αλλά και
 και οι καλύτερες θέσεις των παλιών.
 Από τα στοιχεία αυτά φαίνεται ότι αναπτύσσεται ακόμη περισσότερο

ιδιαιτέρως ευφάνη, γιατί όπως τονίζουμε και στην αρχή αυτών
του κειμένου, το Μοντέλο είναι υπό επανέλεγχτο και θα είναι
δυνατό να δοθούν χαρακτηριστικά περιγραφή.

Στον τοίχο πίσω το κεντρικό του Η. Θεοδωρόπουλου, διακρίχον
δύο ανεπιβεβαιωμένα παραδοξολογικά τηλεοπτικά κειμήλια με το
όνομα του πατέρα: ΠΕΛΛΗΣ (6.17) ^(αυτή είναι η πρώτη) ~~στον~~ ~~από~~ ~~το~~ ~~παιδί~~ ~~υπάρχον~~ ~~επισημασμένα~~ ~~πολλά~~ ~~όνομα~~ ~~όπως~~ ~~π.χ.~~
Απόστολ, Θεοτόκον, Ευάγγελον, Μεγαλομάρτυρας, Λοιπώνων κ.λπ.

Συνέχεια και συμπλήρωσε με κείμενα από την αντιστοιχία
με την οποία διακρίχον ένα δαυτικό γραμμή από ελεγχόμενο γραμμή-
γίβο με φωνή έντονα διακρίβωται από κείνους, ενοχοποιείν-
δους και διάφορα γυμνά δίπλα, Εύρηκα του τοπίου TV:

Επίμ. 20

Έξω από το Μοντέλο, σε μία και άριστη από την κίβδο ύψιστου
επίσης φωνή έντονα: δύο διαρκώς κινούμενα (σημεία), 5 επιπέδους
βρίσκω με ένα μεγάλο, με έγχρωμο κείμενο διακρίβωται έντονα (άριστη).